

บทที่ 1

บทนำ

ปัญหาและความเป็นมาของปัญหา

โรงเรียนเป็นสถาบันหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการปลูกฝังพฤติกรรมต่าง ๆ ให้นักเรียนและสามารถให้การศึกษา อบรม ปลูกฝังความเป็นผู้นำได้ดีที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากโรงเรียนมีบุคลากร วัสดุอุปกรณ์พร้อมเพรียง อีกทั้งระยะเวลาที่เด็กอยู่ในโรงเรียนนั้นเป็นเวลายาวนาน โดยเฉพาะโรงเรียนประถมศึกษา หากครูสามารถจัดกิจกรรมการเรียนการสอนสอดแทรกลงไปในกลุ่มประสบการณ์ต่าง ๆ หรือจัดกิจกรรมเสริมเพื่อปลูกฝังและพัฒนาพฤติกรรมความเป็นผู้นำแบบประชาธิปไตยได้อย่างถูกต้อง นักเรียนก็จะเกิดพฤติกรรมความเป็นผู้นำแบบประชาธิปไตย และสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ การใช้เทคนิคในการจัดกลุ่มและการทำงานกลุ่มเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้เกิดพฤติกรรมความเป็นผู้นำแบบประชาธิปไตย แต่ผลการดำเนินงาน ปรากฏว่าครูเป็นจำนวนมากที่ประสบความล้มเหลว เพราะไม่เข้าใจเทคนิคในการจัดกลุ่มและการทำงานกลุ่ม แทนที่จะช่วยสร้างคุณธรรมและคุณลักษณะนิสัยที่พึงประสงค์ให้กับนักเรียน กลับทำให้นักเรียนเป็นคนเห็นแก่ตัว หรือเลียงงาน เหาวัดเอาเปรียบผู้อื่น ไม่สนใจงานส่วนรวม (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2536 : 27)

ปัจจุบันโรงเรียนประถมศึกษาได้จัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาความเป็นผู้นำแบบประชาธิปไตยให้นักเรียน แต่ไม่ทราบว่าการดำเนินงานเป็นอย่างไร ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาว่า ครูประถมศึกษามีการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาความเป็นผู้นำแบบประชาธิปไตยให้นักเรียนอยู่ในระดับใด

ตั้งแต่ประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข เมื่อปีพุทธศักราช 2475 เป็นต้นมา ถึงแม้ว่าจะเป็นระยะเวลากว่า 60 ปีมาแล้วก็ตาม ประชาธิปไตยของไทยกลับไม่พัฒนาก้าวหน้าเท่าที่ควร ทั้งมีการปฏิวัติรัฐประหาร ยึดอำนาจ เพื่อล้มล้างรัฐบาล แสดงว่าประชาธิปไตยเกิดความล้มเหลว ทำให้ประชาชนขาดความเชื่อมั่นและขาดความศรัทธาต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตย นักรัฐศาสตร์ได้วิเคราะห์ให้เห็นหลายประการ มีสาเหตุหนึ่งที่สำคัญ คือ ประชาชนขาดความเป็นผู้นำ ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่สำคัญและจำเป็นสำหรับสังคมประชาธิปไตย ดังที่ เกษม ศิริสัมพันธ์

กล่าวว่า “เมืองไทยที่ยั่งยืนทุกวันนี้เพราะความเป็นผู้นำของคนไทยไม่มี และคนไทยไม่ทำงานเป็นทีม” (ชูศักดิ์ แลนปัญญา, 2534 : 2)

กระทรวงศึกษาธิการได้พิจารณาเห็นว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมไทยเพราะประชาชนและเยาวชนของชาติ ยังขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องระบอบประชาธิปไตย ถ้าโรงเรียนประถมศึกษาได้มีรูปแบบของการจัดกิจกรรม เพื่อให้เด็กได้ฝึกฝนโดยเน้นให้นักเรียนรู้วิถีชีวิตในระบอบประชาธิปไตย จะช่วยให้นักเรียนสามารถนำวิธีการประชาธิปไตยไปใช้ในชีวิตประจำวัน ในครอบครัวและชุมชนได้ในที่สุด (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2536 : คำนำ) การแก้ปัญหาดังกล่าว ในปีการศึกษา 2528 สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ จึงได้กำหนดนโยบายให้โรงเรียนประถมศึกษาในสังกัดทุกโรงเรียน ได้จัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาประชาธิปไตย โดยเน้นให้ครูผู้สอนจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ใช้กระบวนการกลุ่มสอดแทรกเข้าไปในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักสูตร (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2531 : 2-3) เพื่อเป็นการสนองนโยบายของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ ในการมุ่งหวังให้นักเรียนในระดับประถมศึกษา มีวิถีชีวิตประชาธิปไตย คือมีคุณธรรม 3 ประการ ได้แก่ คารวธรรม สามัคคีธรรม และปัญญาธรรม และการจัดกิจกรรมที่ช่วยสร้างเสริมพฤติกรรมประชาธิปไตยโดยใช้กระบวนการกลุ่ม ซึ่งกระบวนการทำงานเป็นกลุ่มเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการฝึกนักเรียนให้เป็นประชาธิปไตยและการเป็นผู้นำกลุ่ม โดยยึดถือหลักทุกคนต้องมีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2536 : 30) และหลักสูตรประถมศึกษาได้กำหนดจุดหมายของหลักสูตรที่มุ่งให้เกิดผลแก่ผู้เรียนไว้ข้อหนึ่ง คือ การรู้จักทำงาน และอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้โดยรู้จักเป็นผู้ให้ ผู้รับ ผู้นำ ผู้ตามที่ดี (กรมวิชาการ, กระทรวงศึกษาธิการ, 2534 : 1)

ความเป็นผู้นำเป็นพฤติกรรมของบุคคลที่มีอิทธิพลต่อผู้อื่น ในระหว่างการทำงานร่วมกันหรืออยู่ในเหตุการณ์เดียวกัน เพื่อให้กิจกรรมดำเนินไปสู่เป้าหมาย ดังนั้นเมื่อทำงานร่วมกันหรืออยู่ร่วมกัน ถ้าสมาชิกทุกคนมีความเป็นผู้นำ หรือมีอิทธิพลต่อผู้อื่นในการทำงาน เช่น กล่าวแสดงความคิดเห็น ให้ข้อเสนอแนะ ร่วมกันคิดวางแผน ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ฯลฯ งานนั้น ๆ ก็จะมีประสิทธิภาพและสมาชิกภูมิใจร่วมกัน ซึ่งแตกต่างกับการทำงานของสมาชิกที่ขาดความเป็นผู้นำ ไม่มีอิทธิพลต่อผู้อื่นในการทำงาน ปฏิบัติตามความคิดของคนเดียว ปัญหาและความขัดแย้งจะเกิดขึ้น หรือสมาชิกไม่เกิดความภูมิใจร่วมกันในการทำงาน ก่อให้เกิดการ

ซึ่งดีจึงเด่น ประจบสอพลอตามมา ความเป็นผู้นำควรมีในทุก ๆ คน ส่วนผู้ที่มีความเป็นผู้นำหรือมีอิทธิพลต่อผู้อื่นสูงสุดจะได้เป็นหัวหน้ากลุ่ม มนุษย์ทุกคนไม่จำเป็นต้องเป็นหัวหน้าหรือผู้นำ แต่มนุษย์ทุกคนจะต้องมีความเป็นผู้นำหรือมีอิทธิพลต่อผู้อื่น เพื่อให้การทำงานมีประสิทธิภาพ อยู่ร่วมกันอย่างมีความหมายและมีความสุข จึงควรพัฒนานักเรียนซึ่งจะเป็นผู้ใหญ่ในวันหน้าให้มีความเป็นผู้นำหรือมีอิทธิพลต่อผู้อื่นในการทำงาน ถึงแม้ไม่ได้เป็นผู้นำทุกคนก็ตาม แต่ถ้าเป็นผู้ที่มีความเป็นผู้นำแล้ว การอยู่ร่วมกันหรือการทำงานร่วมกันก็จะสำเร็จผลยิ่งขึ้น อีกทั้งความเป็นผู้นำมิได้มีมาตั้งแต่กำเนิด สามารถเรียนรู้และพัฒนาได้ ความเป็นผู้นำที่ควรพัฒนาและปลูกฝังให้กับนักเรียนนั้น คือ ความเป็นผู้นำแบบประชาธิปไตย เพราะเหมาะสมและส่งเสริมประชาธิปไตยในประเทศ (ชูศักดิ์ แสตนปัญญา, 2534 : 4) เนื่องจากสังคมไทยมีการปกครองแบบประชาธิปไตยอันถือว่าเป็นระบอบที่ดีและเหมาะสม นักเรียนต้องใช้ชีวิตในสังคมนี้ต่อไป อีกทั้งในกลุ่มที่มีผู้นำแบบประชาธิปไตยนั้นสมาชิกจะมีแรงจูงใจในการทำงาน เพราะทุกคนสามารถแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเพื่อการทำงานที่ดีขึ้น ทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สมาชิกรู้จักรับผิดชอบร่วมกันและเรียนรู้ที่จะพึ่งตนเอง (กาญจนา คำสุวรรณ และนิตยา เสาวรมณี, 2521 : 23)

การพัฒนาความเป็นผู้นำแบบประชาธิปไตยเป็นกระบวนการที่เกิดจากการเรียนรู้และการปฏิบัติ การเริ่มต้นของการเรียนรู้และการฝึกต้องเริ่มต้นตั้งแต่วัยเด็ก นักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาจึงเป็นกลุ่มบุคคลและสถาบันที่เหมาะสมที่สุดในการปลูกฝังวิถีชีวิตประชาธิปไตยและระบบประชาธิปไตย (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2536 : คำนำ) เพื่อให้การสร้างเสริมวิถีชีวิตประชาธิปไตยและให้นักเรียนมีทักษะในระบบประชาธิปไตยเป็นไปได้โดยรวดเร็ว โรงเรียนจะต้องสร้างบรรยากาศประชาธิปไตยขึ้นในโรงเรียน โดยสอดแทรกในกิจกรรมทุกอย่างที่โรงเรียนจัดขึ้น ทั้งกิจกรรมตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2521 และกิจกรรมเสริมหลักสูตร (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2536 : 38) โรงเรียนประถมศึกษาจึงมีความจำเป็นที่จะต้องจัดให้เป็นแหล่งฝึกความเป็นประชาธิปไตยให้กับนักเรียน เพราะโรงเรียนเป็นสถาบันทางสังคมรองจากสถาบันครอบครัว โอกาสที่โรงเรียนจะฝึกสอนถ่ายทอดความรู้ด้านประชาธิปไตยไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการปกครอง อุดมการณ์และวิถีชีวิต เด็กจะรับได้เป็นอย่างดีย่อมเป็นผลกระทบในทางที่ดีต่อการพัฒนาประเทศในที่สุด สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดยะลา ได้ถือเป็นนโยบายสำคัญที่ต้องดำเนินการเช่นเดียวกับสำนักงานการประถมศึกษาทั่วประเทศ โดยให้โรงเรียนประถมศึกษาในสังกัดจัดกิจกรรมนี้ โดยใช้ชื่อโครงการสนับสนุนกิจกรรมประชาธิปไตย ตั้งแต่ปีการศึกษา 2528 เป็นต้นมา (สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดยะลา, 2528 : คำนำ)

กิจกรรมประชาธิปไตยเป็นกิจกรรมที่พัฒนาความเป็นผู้นำและผู้ตามของนักเรียน การพัฒนาความเป็นผู้นำเป็นการพัฒนาคน ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาชุมชน และคุณภาพของทรัพยากรมนุษย์เป็นตัวแปรสำคัญที่สุดในกระบวนการพัฒนา (ไพจิตร เอื้อทวีกุล, 2522 : 236) นอกจากนั้นประเทศที่มีพลเมืองคุณภาพสูงย่อมได้เปรียบในการพัฒนาทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง โดยการพัฒนาชนบทต้องยึดหลักประชาธิปไตยในการดำเนินงานเพื่อให้ประชากรได้มีส่วนร่วมและได้รับผลของการพัฒนาอย่างทั่วถึง อันเป็นสิ่งที่ปรารถนาของการพัฒนาและสังคมประชาธิปไตย (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2530 : 22 - 125) ดังนั้น การพัฒนาความเป็นผู้นำแบบประชาธิปไตยจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชนบทเป็นอย่างยิ่ง

จากปัญหาและความเป็นมาดังกล่าว จึงได้ทำการวิจัยการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาความเป็นผู้นำแบบประชาธิปไตยให้แก่นักเรียนชั้น และเรื่องนี้เป็นศึกษาศาสตร์เพื่อพัฒนาชุมชน เพราะว่ศึกษาศาสตร์เพื่อพัฒนาชุมชนเป็นการศึกษาค้นคว้าวิเคราะห์วิจัยให้การศึกษาอบรม และจัดระบบการศึกษาค้นคว้า ศึกษาอบรมให้มีประสิทธิภาพ เพื่อให้ชุมชนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี มีคุณภาพ การวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาค้นคว้าเพื่อนำผลไปใช้ในการจัดการศึกษาอบรม คือการจัดการเรียนการสอน ปรับปรุงแก้ไขการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาความเป็นผู้นำแบบประชาธิปไตยให้กับนักเรียนอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นและบรรลุผลการให้การศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้เป็นผู้นำแบบประชาธิปไตยและผู้นำจะได้พัฒนาครอบครัวและชุมชนต่อไป

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาถึงการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาความเป็นผู้นำแบบประชาธิปไตยให้แก่นักเรียนตามทัศนะของครูประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดยะลา ผู้วิจัยได้รวบรวมเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางในการวิจัย ประกอบด้วย ความหมายของผู้นำ ความหมายของความเป็นผู้นำ ทฤษฎีความเป็นผู้นำ ความเป็นผู้นำแบบประชาธิปไตย พฤติกรรมประชาธิปไตย การจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียน ประถมศึกษา บทบาทของครูโรงเรียนประถมศึกษากับการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาประชาธิปไตย งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาความเป็นผู้นำแบบประชาธิปไตย โดยแยกกล่าวตามลำดับดังต่อไปนี้

1. ความหมายของผู้ผู้นำ

ผู้นำ (Leader) เป็นคำที่เกิดขึ้นในยุคหลัง ในยุคก่อนนั้นมีคำที่แสดงความเป็นผู้นำ เช่น หัวหน้า ประมุข ราชา พญา เป็นต้น นักวิชาการได้ให้ความหมายของผู้นำไว้หลายทัศนะด้วยกัน

สมพงษ์ เกษมสิน (2523 : 320) ได้ให้ความหมายว่า ผู้นำ คือหัวหน้าของหน่วยงาน หรือผู้บังคับบัญชาสูงสุดในหน่วยงาน ทำหน้าที่เกี่ยวกับการอำนวยความสะดวก การจูงใจ การริเริ่ม การประนีประนอม และการประสานงาน ทั้งนี้เพื่อก่อพลังร่วมของกลุ่ม มุ่งให้การดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ และ ทวี ทิมขำ (2528 : 171) กล่าวว่า ผู้นำ หมายถึง ผู้ที่มีความรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง อันเป็นที่ต้องการในการดำเนินงานของกลุ่ม และสามารถนำความรู้ที่ตนชวยให้กลุ่มบรรลุวัตถุประสงค์ได้ในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง

นอกจากนั้น กิติ ตยัคคานนท์ (2535 : 21) ได้ให้ความหมายว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งหรือได้รับการยกย่องขึ้นเป็นหัวหน้าและเป็นผู้ตัดสินใจ เนื่องจากเป็นผู้ที่มีความสามารถในการปกครองบังคับบัญชา และจะพาผู้ใต้บังคับบัญชาหรือหมู่ชนไปในทางดีหรือทางชั่วก็ได้ และกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า “ผู้นำ คือ ผู้ที่มีศิลปะที่สามารถมีอิทธิพลเหนือคนอื่นและนำบุคคลเหล่านั้นไปโดยได้รับความเคารพนับถือ ความร่วมมือและความมั่นใจจากผู้ใต้บังคับบัญชาเหล่านั้นอย่างจริงจัง” ในทำนองเดียวกัน อรุณ รัชธรรม (2522 : 194) ได้ให้ความหมายว่า ผู้นำคือบุคคลซึ่งได้รับการแต่งตั้งหรือยกย่องขึ้นเป็นหัวหน้า เป็นผู้ตัดสินใจเพราะมีความสามารถในการปกครองบังคับบัญชา และจะพาผู้ใต้บังคับบัญชาหรือหมู่ชนไปในทางที่ดีได้

สำหรับ ภิญญู สาร (2526 : 259) ได้ให้ความหมายว่า ผู้นำ คือบุคคลใดบุคคลหนึ่งในกลุ่มคนหลาย ๆ คนที่มีอำนาจและอิทธิพลหรือความสามารถในการจูงใจคนให้ปฏิบัติตามแนวความคิดเห็น หรือคำสั่งของเขาได้ ผู้นำมีอิทธิพลเหนือการปฏิบัติตนหรือพฤติกรรมของผู้อื่น มีอำนาจเหนือในการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ซึ่งสอดคล้องกับ คูนซ์และโอโดเนล (Koontz and O'Donnel, 1959 : 405), เซอร์วูด (Sherwood, 1965 : 35), มอเฟทและคณะ (Morphet, et al., 1967 : 122) ได้ให้ความหมายว่า ผู้นำ คือ ผู้ใช้อิทธิพลหรือเป็นผู้มีอิทธิพลต่อการกระทำพฤติกรรม ความเชื่อถือและความรู้สึกของบุคคลหนึ่งในระบบสังคมที่มีต่อบุคคลหนึ่ง โดยที่ผู้ถูกกระทำเต็มใจยอมรับอิทธิพลนั้น ในสถานการณ์ต่าง ๆ กัน

นอกจากนี้ เอกชัย กี่สุขพันธ์ (2527 : 81-82) ได้แสดงทัศนะว่า ผู้นำ คือ ผู้ที่มีลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งใน 5 อย่างคือ

- 1) ผู้นำ คือ บุคคลหนึ่งที่มีบทบาทหรืออิทธิพลต่อคนในหน่วยงานมากกว่าผู้อื่น
- 2) ผู้นำ คือ บุคคลที่มีบทบาทเหนือกว่าคนอื่น
- 3) ผู้นำ คือ บุคคลที่มีบทบาทที่สำคัญที่สุดในการทำงานในหน่วยงานให้ดำเนินไปสู่

จุดมุ่งหมายที่วางไว้

- 4) ผู้นำ คือ บุคคลผู้หนึ่งซึ่งได้รับการยอมรับจากผู้อื่นให้เป็นผู้นำ
- 5) ผู้นำ คือ ผู้ซึ่งดำรงตำแหน่งในหน่วยงาน หรือดำรงตำแหน่งหัวหน้า

เช่นเดียวกับ นีกิลี (Neagley, 1969 : 196) ได้แสดงทัศนะต่อความหมายของผู้นำ

อย่างกว้าง ๆ ดังนี้

1) ผู้นำ คือ ศูนย์กลางของกลุ่ม หมายความว่า ผู้นำเป็นศูนย์กลางของกลุ่ม เป็นผู้ที่มีบุคลิกภาพที่เหมาะสมกว่าบุคคลอื่นในกลุ่ม สามารถดึงดูดความสนใจของกลุ่มและสามารถนำความสนใจนั้นมาใช้ให้เป็นประโยชน์ได้

2) ผู้นำ คือ ผู้กำหนดเป้าหมายของกลุ่ม หมายความว่า ผู้นำเป็นผู้ที่นำกลุ่มในการกำหนดเป้าหมายหรือจุดหมายปลายทางในการดำเนินงานของกลุ่ม

3) ผู้นำ คือ ผู้ที่กลุ่มเลือกให้เป็นผู้นำ หมายความว่า ผู้นำเป็นบุคคลที่ได้รับการคัดเลือกจากบุคคลในกลุ่ม เพราะเห็นว่าจะสามารถเป็นผู้นำกลุ่มได้ และมีคุณสมบัติที่กลุ่มต้องการ

4) ผู้นำ คือ ผู้ที่ก่อให้เกิดความผสมผสานกลมกลืนให้สอดคล้องกับเป้าหมายของกลุ่ม โดยวิธีโน้มน้าวความคิดเห็นที่แตกต่างกันภายในกลุ่มให้รวมเป็นความคิดเห็นของกลุ่มด้วยวิธีการที่แยบยลจนสำเร็จ

จากความหมายข้างต้นพอจะสรุปได้ว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่มีอิทธิพลเหนือบุคคลอื่นในกลุ่ม หรือมีบทบาทสำคัญในการนำกลุ่มไปสู่จุดประสงค์ที่ตั้งไว้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นผู้ที่สามารถยอมรับนับถือและให้ความเชื่อถือปฏิบัติตาม สำหรับกระบวนการกลุ่มในการเรียนการสอนจะต้องมีการเลือกผู้นำทุกครั้งที่มีการทำกิจกรรมกลุ่ม เพื่อทำหน้าที่เป็นผู้นำในการนำสมาชิกทำกิจกรรมให้สำเร็จลุล่วงตามเป้าหมาย ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยใช้กระบวนการกลุ่ม

2. ความหมายของความเป็นผู้นำ

คำว่า ความเป็นผู้นำ (Leadership) นี้ภาษาไทยเรียกแตกต่างกันไป เช่น การเป็นผู้นำ ความเป็นผู้นำ ภาวะผู้นำ ประมุขศิลป์ เป็นต้น ซึ่งผู้นำและความเป็นผู้นำ มีความหมายใกล้เคียงกันมาก จนบางครั้งเหมือนเป็นคำเดียวกัน แต่ลักษณะสำคัญของคำสองคำนี้ยังมีความแตกต่างกัน ได้มีผู้ให้ความหมายของคำว่า “ความเป็นผู้นำ” ไว้ดังนี้

ชูศักดิ์ เทียงตรง (2517 : 175, อ้างถึงใน ผกาภาศ นกแก้ว, 2538 : 13) ได้กล่าวว่า ภาวะผู้นำมาจากคำภาษาอังกฤษว่า LEADERSHIP ซึ่งแยกตัวอักษรแล้ว มีความหมาย ดังนี้

I ย่อมาจาก คำว่า Love หมายถึง ผู้บังคับบัญชาหรือผู้นำต้องมีความรักในหน้าที่ การงาน รักผู้ใต้บังคับบัญชา รักความยุติธรรม และรักความก้าวหน้า

E มาจาก คำว่า Education and Experiences หมายถึง ผู้นำจะต้องมีคุณสมบัติทางด้านการศึกษา และประสบการณ์ที่ดีพอสมควร เพื่อเป็นแบบอย่างและสามารถสั่งสอนแนะนำผู้ใต้บังคับบัญชาให้ปฏิบัติงานได้ถูกต้อง

A ย่อมาจาก คำว่า Adaptability หมายถึง ผู้นำจะต้องมีความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์และสิ่งแวดล้อม รวมทั้งรู้จักแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

D ย่อมาจาก คำว่า Decisiveness หมายถึง ผู้นำจะต้องมีความสามารถในการพิจารณาตัดสินใจได้อย่างรวดเร็วและถูกต้อง ซึ่งการมีลักษณะดังกล่าวนี้ ผู้นำจะต้องมีความเชื่อมั่นในตนเองและกล้าได้กล้าเสียด้วย

E ย่อมาจาก คำว่า Enthusiasm หมายถึง ผู้นำจะต้องมีความกระตือรือร้นมีความตั้งอกตั้งใจในการปฏิบัติงานอย่างจริงจัง และสนับสนุนชักนำ (Encourage) ให้ผู้ใต้บังคับบัญชาปฏิบัติงานอย่างจริงจังด้วย

R ย่อมาจาก คำว่า Responsibility หมายถึง ผู้นำที่ดีจะต้องมีความรับผิดชอบทั้งในหน้าที่เป็นภาระหน้าที่ของตน และในส่วนที่ลูกน้องปฏิบัติ ไม่ทอดทิ้งหรือปิดความรับผิดชอบให้ผู้อื่น ถึงแม้จะถูกตำหนิเมื่อเกิดผิดพลาดขึ้น ซึ่งอาจรวมความรับผิดชอบที่เกิดจากการเสี่ยง (Risk) ในทุกลักษณะอีกด้วย เช่น เสี่ยงในด้านการตัดสินใจ เป็นต้น

S ย่อมาจาก คำว่า Sacrifice and Sincere หมายถึง ผู้นำจะต้องเป็นผู้ยอมเสียสละและอุทิศผลประโยชน์ของตนให้กับส่วนรวมด้วยความจริงใจ ซึ่งจะทำให้ลูกน้องเกิดความเคารพนับถือ และพร้อมที่จะอุทิศตนให้กับงานอย่างจริงจังด้วย

H ย่อมาจาก คำว่า Harmonize หมายถึง ผู้นำจะต้องเป็นคนที่มีความนุ่มนวล รู้จักผ่อนปรน พุดจาณาทั้ง อันเป็นลักษณะของผู้นำที่จะเสริมสร้างความสามัคคีกลมเกลียวและความเข้าใจอันดีต่อผู้ร่วมงาน ซึ่งอาจรวมถึงการรู้จักถ่อมตน (Humble) ตามกาลเทศะด้วย

I ย่อมาจาก คำว่า Intellectual Capacity หมายถึง ผู้นำจะต้องมีความเฉลียวฉลาด และมีไหวพริบทันคน ทันเหตุการณ์ มีความคิดริเริ่มและรอบรู้ ซึ่งลักษณะของผู้นำดังกล่าวนี้มีความจำเป็นในการปกครองบังคับบัญชามาก เพราะไม่มีผู้ใต้บังคับบัญชาคนใดที่อยากได้ผู้นำที่โง่ไม่ทันคน

P ย่อมาจาก คำว่า Persuasiveness หมายถึง ความสามารถในการจูงใจคน เป็นลักษณะผู้นำทุกคนจะขาดเสียไม่ได้ ซึ่งผู้นำจำเป็นต้องอาศัยปัจจัยหลายประการในการจูงใจหรือชักนำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาปฏิบัติตาม และให้ความร่วมมือด้วยความศรัทธาเชื่อถือ เช่น ต้องใช้หลักจิตวิทยา และต้องมีอำนาจอยู่ในตัว

สำหรับ สมพงษ์ เกษมสิน (2526 : 266), อุทัย หิรัญโต (2520 : 19), อรุณ รักธรรม (2527 : 187), เอกชัย กี่สุขพันธ์ (2527 : 83), เทนเนนบามและคณะ (Tennenbaum, et al., 1979 : 24), มอร์เฟทและคณะ (Moephet, et al., 1982 : 9) และ แมคฟาร์แลนด์ (McFarland, 1979 : 24) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับความเป็นผู้นำที่สอดคล้องกันว่า ความเป็นผู้นำ คือ การที่ผู้นำใช้อิทธิพล หรืออำนาจหน้าที่ในความสัมพันธ์ ซึ่งมีต่อผู้ใต้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อปฏิบัติการและอำนวยความสะดวก โดยใช้กระบวนการติดต่อซึ่งกันและกัน มุ่งให้บรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

นอกจากนั้น คาลลาฮาน ฟลีเนอร์ และคนัดสัน (Callahan, Fleenor and Knudson, 1986 : 167) ได้ให้ความหมายของ ความเป็นผู้นำ ดังนี้

- 1) ความเป็นผู้นำ คือ กระบวนการในการสร้างความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันที่กระตุนและจูงใจผู้อื่นให้ปฏิบัติตาม
- 2) ความเป็นผู้นำ คือ กระบวนการที่ผู้นำเข้าไปเกี่ยวข้องก่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ตามเป้าหมายมากกว่าการปฏิบัติตามนโยบาย

จากความหมายของภาวะผู้นำ หรือความเป็นผู้นำที่กล่าวมาแล้ว สรุปได้ว่า ความเป็นผู้นำ คือ การแสดงออกถึงความสามารถของบุคคลในการนำกลุ่ม หรือชักจูงผู้อื่นให้ดำเนินงานอย่างใดอย่างหนึ่งให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งกิจกรรมการเรียนการสอนโดยใช้กระบวนการกลุ่มสามารถพัฒนาให้นักเรียนทุกคนมีความเป็นผู้นำได้

3. ทฤษฎีความเป็นผู้นำ

การศึกษาแนวคิดความเป็นผู้นำจะทำให้เกิดการเรียนรู้รูปแบบพฤติกรรมของบุคคลในสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่จะส่งผลต่อความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนต่อไปนั้น ได้มีผู้สนใจทำการศึกษาค้นคว้าแนวความคิดใหม่ ๆ และทฤษฎีต่าง ๆ ไว้แตกต่างกันอย่างกว้างขวาง ดังต่อไปนี้

ดิอน ปรัชญพฤทธิ (2527 : 635 - 637) กล่าวถึงทฤษฎีความเป็นผู้นำที่สำคัญ มีดังนี้

1) ทฤษฎีผู้ยิ่งใหญ่ ทฤษฎีนี้เชื่อว่าผู้นำมีลักษณะพิเศษบางประการที่ผู้ตามไม่มี ลักษณะพิเศษเหล่านี้รวมถึงพลังกาย พลังสมอง และพลังศีลธรรมที่สืบเนื่องจากพันธุกรรมและสภาพแวดล้อมแต่ละยุคสมัย

2) ทฤษฎีสภาพแวดล้อม ทฤษฎีนี้เชื่อว่า บุคคลที่จะเป็นผู้นำขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม กล่าวคือ ผู้นำจะเป็นผู้สามารถแก้ปัญหาในยามวิกฤตได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ รอสและเฮนดรี (Ross and Hendry, 1958 : 106 อ้างถึงใน อนันต์ ภิรมย์พร, 2536 : 55) ที่ว่าสถานการณ์ที่กลุ่มเผชิญอยู่ก่อให้เกิดผู้นำได้

3) ทฤษฎีบุคคลและสถานการณ์ ทฤษฎีนี้มีความเชื่อว่า ผู้นำเกิดจากลักษณะพิเศษผู้ตามและสถานการณ์ ซึ่ง ทองอินทร์ วงศ์โสธร (2523 : 10, อ้างถึงใน อนันต์ ภิรมย์พร, 2536 :55) ได้ให้รายละเอียดว่า เป็นการพิจารณาผู้นำตามลักษณะภายในตัวผู้นำแต่ละคนและพันธุกรรม ไม่สามารถอธิบายการเป็นผู้นำได้ จำเป็นต้องศึกษาสถานการณ์ที่กำลังเผชิญอยู่

4) ทฤษฎีปฏิกริยาโต้ตอบและความคาดหวัง ทฤษฎีนี้มีความเชื่อว่าภาวะผู้นำเกิดจากปฏิกริยาโต้ตอบและความคาดหวังระหว่างสมาชิกในกลุ่ม ผู้นำจะต้องมีความสามารถริเริ่มได้ และสอดคล้องกับสถานการณ์

5) ทฤษฎีมนุษยนิยม ทฤษฎีนี้มุ่งพัฒนาองค์การให้มีประสิทธิภาพ และความเป็นปึกแผ่น ผู้นำต้องพยายามทำให้บุคคลในองค์การมีความเป็นอิสระเสรีเพื่อที่จะปฏิบัติงานสนองความต้องการของตนเองและความต้องการขององค์การ นอกจากนี้ ทองอินทร์ วงศ์โสธร (2523 : 13, อ้างถึงใน อนันต์ ภิรมย์พร, 2536 : 56) ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า ผู้นำกลุ่มจะต้องถือหลักดังต่อไปนี้

5.1) เน้นธรรมชาติของมนุษย์เป็นหลัก เพราะมนุษย์มีความต้องการ ความหวัง ความตั้งใจ และแรงจูงใจที่จะทำงาน

5.2) มนุษย์ทำงานในกลุ่มหรือองค์การต้องมีการควบคุมให้เป็นระเบียบ

5.3) เน้นภารกิจของผู้นำ คือ การจัดปรับปรุงสภาพแวดล้อมหรือบรรยากาศขององค์การให้เอื้ออำนวยต่อธรรมชาติของมนุษย์ เพื่อให้ทำงานได้อย่างเต็มที่

6) ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน ทฤษฎีนี้เชื่อว่า การที่ผู้ตามยินยอมหรือคล้อยตามผู้นำ เพราะต่างก็มีผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน กล่าวคือ การที่สมาชิกคนใดคนหนึ่งในกลุ่มได้รับการยกย่องให้เป็นผู้นำ จะทำให้ผู้นั้นมีความรู้สึกว่าได้รางวัลและผลประโยชน์ ซึ่งมีผลต่อการทำให้สมาชิกคนอื่น ๆ มีความพอใจและยอมรับผู้นำนั้น

สำหรับ ศิริโสภาคย์ บุรพาเดชะ (2528 : 83-93 อ้างถึงใน อนันต์ ภิรมย์พร, 2536 : 57) ได้กล่าวถึงทฤษฎีผู้นำที่แตกต่างกันออกไป ได้แก่

- 1) ทฤษฎีการเป็นผู้ตาม เป็นทฤษฎีที่ขยายทฤษฎีคุณลักษณะผู้นำ โดยถือว่า การศึกษาผู้ตามเป็นแนวทางหรือตัวบ่งชี้คุณภาพของผู้นำ
- 2) ทฤษฎีผลรวม ทฤษฎีนี้เป็นผลรวมของทุกทฤษฎี ที่นำมาอธิบายความเป็นผู้นำ
- 3) ทฤษฎีพฤติกรรมเฉพาะตัว เป็นทฤษฎีที่พิจารณาลักษณะเฉพาะตัวผู้นำตามวิธีการบังคับบัญชาหรือแนวพฤติกรรมของผู้นำ ทฤษฎีนี้เริ่มตั้งแต่ ค.ศ.1941 ซึ่งเป็นช่วงเวลาสงครามโลกครั้งที่สองมาจนถึงปัจจุบันนี้ มีผู้นิยมศึกษากันมาก และได้มีการจัดประเภทของผู้นำไว้ต่าง ๆ กัน เช่น การศึกษาจากวิธีการที่ผู้นำใช้อำนาจ ศึกษาจากลักษณะการจูงใจ ศึกษาจากลักษณะการทำงาน ศึกษาจากลักษณะของการถือหลักความสำคัญของการทำงาน ศึกษาจากลักษณะเป็นทางการ เป็นต้น

นอกจากนั้น อรุณ รักรธรรม (2526 : 333 - 334) ได้ศึกษาในเรื่องผู้นำ และได้สรุปสาระสำคัญของทฤษฎีผู้นำออกเป็น 3 กลุ่ม ซึ่งสอดคล้องกับมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2526 : 97 - 107) ดังนี้คือ

- 1) ทฤษฎีเกี่ยวกับคุณลักษณะของผู้นำ ศึกษาค้นคว้าระหว่างปี 1940 - 1950 โดยเน้นคุณลักษณะของผู้นำ ซึ่งมี 6 ลักษณะเด่น ๆ ดังนี้
 - 1.1) ลักษณะทางกาย (Physical Characteristics) ได้แก่ อายุ ลักษณะท่าทาง ส่วนสูง และน้ำหนัก
 - 1.2) ภูมิหลังทางสังคม (Social Background) ได้แก่ การศึกษาสถานภาพทางสังคมและการเชยิบฐานะทางสังคม
 - 1.3) สถิติปัญญาความรู้ความสามารถ (Intelligence) ได้แก่ พุฒเก่ง ตัดสินใจดี และฉลาดหลักแหลม

1.4) บุคลิกภาพ (Personality) ได้แก่ ความเชื่อมั่นในตนเอง ความสุขุมรอบคอบ และความกระตือรือร้น

1.5) ลักษณะที่เกี่ยวกับงาน (Task-Relation Characteristics) ได้แก่ เป็นผู้ต้องการความสำเร็จและมีความรับผิดชอบสูง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์

1.6) ลักษณะต่าง ๆ ทางสังคม (Social Characteristics) เช่น เป็นผู้มุ่งความสัมพันธ์สูง

2) ทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรมของผู้นำ ทฤษฎีพฤติกรรมเน้นความมีประสิทธิภาพของผู้นำ ไม่ใช่การปรากฏตัวออกมาของบุคคลใดบุคคลหนึ่งในฐานะผู้นำ และคิดคำนึงถึงผู้ใต้บังคับบัญชาหรือผู้ร่วมงาน พฤติกรรมผู้นำจะมีอยู่ 2 แบบ คือ พฤติกรรมมุ่งงาน กับพฤติกรรมมุ่งความสัมพันธ์ ผู้นำที่มีพฤติกรรมมุ่งงานจะยึดถืองานเป็นสำคัญเหนือสิ่งอื่นใด มุ่งหวังผลการทำงานและผลผลิตสูงสุด โดยไม่คำนึงถึงความสัมพันธ์ที่ดีที่จะมีระหว่างผู้บริหารกับผู้ใต้บังคับบัญชา ส่วนในด้านผู้นำที่มีพฤติกรรมมุ่งความสัมพันธ์ จะยึดถือจิตใจเป็นสำคัญ เน้นในความเห็นอกเห็นใจ ความนับถือและความอบอุ่นในความสัมพันธ์ระหว่างผู้บริหารกับผู้ใต้บังคับบัญชา

3) ทฤษฎีผู้นำตามสถานการณ์ ทฤษฎีนี้จะชี้ให้เห็นว่า จะมีลักษณะหรือปัจจัยหลาย ๆ ประการ ที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพและความสำเร็จในความเป็นผู้นำ ซึ่งมีลักษณะพลวัต (Dynamic) อยู่ตลอดเวลา ฉะนั้นหน้าที่สำคัญที่สุด สำหรับงานของผู้บริหารก็คือ การพิจารณาวินิจฉัย (Diagnosis) และการประเมินผลลักษณะหรือปัจจัยต่าง ๆ ที่อาจมีผลกระทบต่อความเป็นผู้นำด้วยความรอบคอบ ลักษณะหรือปัจจัยเกี่ยวกับสถานการณ์ที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จของความเป็นผู้นำ ได้แก่

- 3.1) ลักษณะของผู้บริหาร
- 3.2) ลักษณะของผู้ใต้บังคับบัญชาหรือผู้ร่วมงาน
- 3.3) โครงสร้างของกลุ่มและลักษณะของงาน
- 3.4) ลักษณะหรือปัจจัยอื่นๆ ขององค์การ

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำ และทฤษฎีความเป็นผู้นำ เชื่อว่าความเป็นผู้นำเกิดขึ้นได้เพราะ 1) มีมาแต่กำเนิด 2) เกิดจากกลุ่ม 3) เกิดจากสถานการณ์ 4) เกิดขึ้นจากหน้าที่การงาน 5) เกิดจากความสามารถเฉพาะตัว ซึ่งจากแนวคิดต่าง ๆ เหล่านี้ ถ้าความเป็นผู้นำไม่มีแต่กำเนิด สามารถพัฒนาได้จากประสบการณ์ การศึกษา และการฝึกอบรม ซึ่งโรงเรียนประถมศึกษาเป็นสถาบันการศึกษาที่สามารถจัดกิจกรรมให้นักเรียนฝึกความเป็นผู้นำได้ดีที่สุดแห่งหนึ่งจากกิจกรรมการเรียนการสอนโดยใช้กระบวนการกลุ่ม

4. ความเป็นผู้นำแบบประชาธิปไตย

การดำเนินงานของกลุ่ม เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ ผู้นำจะต้องใช้กลวิธีในการนำกลุ่มที่แตกต่างกัน ความเป็นผู้นำจึงมีหลายลักษณะด้วยกัน ในการวิจัยนี้เกี่ยวข้องกับความเป็นผู้นำแบบประชาธิปไตย จึงเสนอแนวคิดเกี่ยวกับความเป็นผู้นำแบบประชาธิปไตย ดังนี้

ไวไลวัจส์ กฤษณะภูติ (2518 : 15-19, อ้างถึงใน ชูศักดิ์ แสนปัญญา, 2534 : 17) กล่าวว่า การเป็นผู้นำแบบประชาธิปไตยเป็นผู้นำที่ทำหน้าที่ช่วยเหลือกลุ่ม การตัดสินใจปัญหาหรือวางนโยบายของกลุ่มก็ใช้วิธีอภิปรายปัญหาร่วมกัน มีการแบ่งงานกันทำให้เหมาะกับลักษณะและความสามารถของบุคคล มีการขยายความรับผิดชอบให้แก่สมาชิกทุกคน ตลอดทั้งมีการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น การตัดสินใจปัญหาให้ใช้เหตุผลเป็นสำคัญ ผู้นำประเภทนี้มุ่งเน้นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกลุ่มให้มีความเป็นกันเอง

สำหรับ อุทัย หิรัญโต (2524 : 15) กล่าวว่า ความเป็นผู้นำแบบประชาธิปไตย ถ้าพิจารณาจากลักษณะและวิธีการทำงาน ยอมรับกันว่าเป็นแบบอย่างผู้นำที่ดี อำนวยผลในการบริหารงานมากที่สุด คือ ให้ความสำคัญความเห็นของกลุ่มเหนือกว่าของตัวเองและยอมรับความสำคัญของกลุ่มโดยเชื่อว่าความสำเร็จแห่งงานเกิดขึ้นเพราะพลังของกลุ่ม ยินยอมให้ผู้ร่วมงานมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ กำหนดเป้าหมาย ซึ่งทำให้เกิดการสนับสนุนและความเข้าใจอันดี และเสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ (2521 : 102-103) อธิบายลักษณะความเป็นผู้นำแบบประชาธิปไตย ดังนี้

- 1) นโยบายมาจากการอภิปราย หรือการตัดสินใจของกลุ่ม
- 2) สมาชิกมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
- 3) ขั้นตอนของการทำงานเป็นผลของการตัดสินใจร่วมกัน
- 4) ผู้นำอาจเสนอแนะแนวทางเลือก กระบวนการทำงาน หรือวิธีการทำงาน
- 5) สมาชิกเลือกผู้ร่วมงานกันเอง ว่าตนเองอยากทำงานร่วมกับใคร
- 6) ยกย่องหรือตำหนิกระทำตามความเป็นจริง มีเหตุผล เน้นอะไรดีมากกว่าใครดี
- 7) ผู้นำทำตัวเองเป็นสมาชิกของกลุ่ม
- 8) ผู้นำพยายามนำคนอื่นให้ตัดสินใจด้วยวิธีการแห่งปัญญา
- 9) ส่งเสริมการติดต่อสื่อสารภายในกลุ่มให้เป็นไปโดยสะดวก
- 10) ใช้ปัญญามาก แต่ใช้อำนาจและกฎเกณฑ์น้อยที่สุด
- 11) เพื่อนร่วมงานยอมรับมิใช่เพราะใช้อำนาจ แต่เพราะจากการกระทำหรือการตัดสินใจ

- 12) ส่งเสริมความคิดริเริ่มของเพื่อนร่วมงาน
- 13) มีความหยิ่งรู้ในแรงจูงใจ และสมาชิกของกลุ่ม

ในทำนองเดียวกัน ประพันธ์ สุริหาร (2530, อ้างถึงใน ชูศักดิ์ แสนปัญญา, 2534 : 18) ได้กล่าวสรุปว่า ผู้ที่มีความเป็นผู้นำแบบประชาธิปไตย มีลักษณะดังนี้

- 1) ส่งเสริมให้มีการปรึกษาหารือกับผู้ใต้บังคับบัญชาก่อนดำเนินงานเสมอ โดยเฉพาะเรื่องที่มีความสำคัญต่อองค์กรและส่วนรวม
- 2) เปิดโอกาสให้ผู้ใต้บังคับบัญชาได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นเต็มที่
- 3) ผู้บังคับบัญชาทำตัวเป็นทั้งผู้นำและผู้ให้คำปรึกษาแนะนำสอนงาน
- 4) เปิดโอกาสให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีโอกาสใช้ความคิดและวินิจฉัยเลือกวิธีที่จะทำงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ได้ด้วยตนเอง
- 5) สร้างความนิยมให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีความรู้สึกว่าไม่ได้มีนายเหนือหัวอยู่กับตน แต่มีความรู้สึกว่าผู้ร่วมงานคอยให้คำแนะนำสั่งสอน
- 6) ในการปฏิบัติงานมีความไว้วางใจ มีสัมพันธภาพอันดีต่อกัน รวมทั้งมีการร่วมมือและประสานงานกันอย่างจริงจังและเต็มที่

นอกจากนั้น พอสม วทานิช (2523, อ้างถึงใน ชูศักดิ์ แสนปัญญา, 2534 : 19) ได้สรุปความเป็นผู้นำแบบประชาธิปไตยไว้ว่า ในการปฏิบัติงานมักให้สมาชิกในกลุ่มได้แสดงความคิดเห็นและรับฟังความคิดเห็นของคนอื่นเสมอ มีการปรึกษาหารือกับสมาชิกในกลุ่ม ขยายความรับผิดชอบไปยังสมาชิก เน้นความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกลุ่ม ส่วนการวินิจฉัยสั่งการอาจถือเอาเสียงข้างมากตัดสินหรือวินิจฉัยเองหลังจากฟังข้อเท็จจริง และความคิดเห็นของผู้อื่นแล้ว โดยสรุปจะเป็นผู้ตัดสินใจโดยยึดหลักการและเหตุผลเป็นหลัก ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของสมพงศ์ เกษมสิน (2521 : 221), ชัยพฤกษ์ วราวิทยา (2526 : 27 - 28) และ ลีวิน, ลิปปิตต์ และไวท์ (Lewin, Lippitt and White, 1939, อ้างถึงใน สุมศ เดียววิศเรศ, 2527 : 60 - 62) ที่กล่าวว่าความเป็นผู้นำแบบประชาธิปไตย คือ ลักษณะที่ผู้นำจะให้โอกาสแก่สมาชิกทุกคนในกลุ่มได้แสดงความคิดเห็น นโยบายและการตัดสินใจใด ๆ เกิดจากการปรึกษาหารือกันภายในกลุ่ม โดยได้รับความช่วยเหลือสนับสนุนอย่างดีจากผู้นำ เมื่อกลุ่มต้องการคำแนะนำทางด้านกลวิธี ผู้นำมักจะเสนอแนะวิธีการหลายวิธีให้กลุ่มมีโอกาสเลือกกระทำ สมาชิกในกลุ่มมีอิสระในการเลือกทำงานร่วมกับผู้ที่เขาเลือก มีการแบ่งงานกันทำระหว่างสมาชิกในกลุ่ม ผู้นำมีความยุติธรรมในการวิพากษ์วิจารณ์ผลงาน และพยายามทำตนเป็นสมาชิกคนหนึ่งของกลุ่ม

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่า บรรยากาศของการทำงานแบบประชาธิปไตยมีการวางแผนปฏิบัติการไว้ล่วงหน้า ทุกคนมีโอกาสแสดงความคิดเห็น มีการปรึกษาหารือกันฉันมิตร ทุกคนเต็มใจที่จะทำงานด้วยความพึงพอใจโดยมีจุดมุ่งหมายเดียวกัน และมีความภูมิใจในผลงานหรือความสำเร็จของหมู่คณะร่วมกัน ผู้นำที่มีอิทธิพลต่อผู้อื่นตามลักษณะที่กล่าวนี้ ถือว่ามีความเป็นผู้นำแบบประชาธิปไตย ซึ่งเป็นแบบของความเป็นผู้นำที่ควรฝึกให้นักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา โดยใช้กิจกรรมพัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียนปลูกฝังวิถีชีวิตประชาธิปไตยและระบบประชาธิปไตย ให้นักเรียนสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน อันจะเป็นหนทางนำไปสู่การพัฒนาคนที่มีคุณภาพในสังคมที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตย

5. วิถีชีวิตประชาธิปไตยและระบบประชาธิปไตยในระดับประถมศึกษา

5.1 วิถีชีวิตประชาธิปไตย

วิถีชีวิตประชาธิปไตย เป็นการนำเอาหลักการประชาธิปไตยมาใช้ในชีวิตประจำวันจนเป็นนิสัยในชีวิตหรือวิถีทางแห่งชีวิต (a way of life) วิถีชีวิตประชาธิปไตยประกอบด้วย พฤติกรรมที่สำคัญ 3 อย่าง คือ การยอมรับ สามัคคีธรรมและปัญญาธรรม

จากการวิเคราะห์ความหมายของวิถีชีวิตประชาธิปไตย เพื่อให้เหมาะสมกับจิตวิทยาพัฒนาการของนักเรียนระดับประถมศึกษา พฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนควรประกอบด้วย คุณลักษณะดังนี้คือ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2536 : 21 - 23)

1) การยอมรับ มีพฤติกรรมที่แสดงออก ดังนี้

1.1) เคารพในสถาบันพระมหากษัตริย์ ได้แก่ การแสดงความเคารพเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ในทุกโอกาส การร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดเพื่อแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ในโอกาสอันสำคัญต่าง ๆ การไปรับเสด็จเมื่อพระมหากษัตริย์หรือพระบรมวงศานุวงศ์เสด็จไปในถิ่นที่อยู่หรือบริเวณใกล้เคียง การปฏิบัติต่อสัญลักษณ์ที่แสดงถึงสถาบันพระมหากษัตริย์ เช่น ธงชาติ พระบรมฉายาลักษณ์ เพลงสรรเสริญพระบารมี ฯลฯ ด้วยความเคารพ เมื่อได้ยินหรือเห็นบุคคลใดแสดงกิริยา วาจา หรือมีการกระทำอันไม่สมควรต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ต้องตักเตือนและห้ามไม่ให้ปฏิบัติเช่นนั้นอีก

1.2) เคารพซึ่งกันและกันทางกาย ได้แก่ การแสดงความเคารพซึ่งกันและกัน เช่น การทักทาย การให้เกียรติแก่ผู้อื่น การแสดงความเคารพแก่บุคคลซึ่งอาวุโสกว่า การให้การต้อนรับแก่บุคคล และการแสดงความเคื้อเพื่อซึ่งกันและกัน

1.3) เคารพกันทางวาจา ได้แก่ การรู้จักพูดจาให้เหมาะสมกับกาลเทศะ ใช้คำพูดเหมาะสมตามฐานะของบุคคล พูดจาสุภาพไม่ก้าวร้าวส่อเสียด ไม่พูดในสิ่งที่จะทำให้ผู้อื่นเกิดความเดือดร้อน ไม่นำความลับของบุคคลอื่นไปเปิดเผยและไม่พูดนินทาหรือโกหกหลอกลวง

1.4) เคารพในสิทธิของผู้อื่น ได้แก่ การไม่ล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่น ทั้งทางกายหรือวาจา รู้จักเคารพในสิทธิของคนที่มาก่อนหลัง เคารพในความเป็นเจ้าของสิ่งของเครื่องใช้ และต้องรู้จักขออนุญาตเมื่อล่วงล้ำเข้าไปในที่อยู่อาศัยของบุคคลอื่น

1.5) เคารพในความคิดเห็นของผู้อื่น ได้แก่ การยอมรับฟังความคิดเห็นของบุคคลอื่น เมื่อมีผู้พูดเสนอความคิดเห็นควรฟังด้วยความตั้งใจ และใคร่ครวญด้วยวิจาร์ณญาณ หากเห็นว่าเป็นการเสนอแนวคิดที่ดีมีประโยชน์มากกว่าความคิดเห็นของตนเองก็ควรยอมรับและปฏิบัติตาม

1.6) เคารพในกฎ ระเบียบของสังคม ได้แก่ การยึดมั่นในกรอบระเบียบของสังคม เช่น วัฒนธรรม ประเพณี กฎเกณฑ์ทางสังคม และกฎหมายของประเทศ

1.7) มีเสรีภาพและใช้เสรีภาพในขอบเขตของกฎหมาย และขนบธรรมเนียมประเพณี

2) สามีคคีธรรม มีพฤติกรรมที่แสดงออกดังนี้

2.1) การรู้จักประสานประโยชน์โดยถือประโยชน์ของส่วนรวมหรือของชาติเป็นที่ตั้ง ได้แก่ การทำงานร่วมกันอย่างสันติวิธี รู้จักการประนีประนอม โดยคำนึงถึงประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นแก่ส่วนรวมเป็นใหญ่ มีการเสียสละความสุขส่วนตนหรือหมู่คณะเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมหรือของชาติ

2.2) ร่วมมือกันในการทำงาน หรือทำกิจกรรมอย่างหนึ่งอย่างใดร่วมกันโดยมีบุคคลผู้ร่วมงานตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ในการร่วมกันทำงานนี้ จะต้องมีการวางแผนในการทำงาน ร่วมกัน คิดร่วมกัน และทำร่วมกัน เมื่อถึงขั้นตอนของการทำงานก็ช่วยเหลือกันอย่างตั้งใจจริงจัง ไม่หลีกเลี่ยงหรือทำแบบเอาเปรียบผู้อื่น

2.3) เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม

2.4) รับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจากส่วนรวม และหน้าที่ต่อสังคม

2.5) ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในกลุ่ม ในหน่วยงาน และในสังคม

3) ปัญญาธรรม มีพฤติกรรมที่แสดงออกดังนี้

3.1) การไม่ถือตนเป็นใหญ่ คือ รู้จักรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น การยอมรับฟัง และปฏิบัติตามมติของเสียงส่วนมากในที่ประชุมหรือในการทำงานต่าง ๆ และการรู้จักเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี

3.2) เน้นการใช้ปัญญา ใช้เหตุผลและความถูกต้องในการตัดสินใจ ปัญหาทั้งปวง ไม่ใช้เสียงข้างมากในการตัดสินใจเสมอไป

3.3) เมื่อมีปัญหาใดเกิดขึ้น หรือเมื่อมีเรื่องที่จะต้องตัดสินใจ ทุกคนต้องร่วมกันคิด และช่วยกันตัดสินใจ โดยใช้เหตุผล

3.4) ในกรณีที่มีปัญหาโต้แย้งในหมู่คณะ จะต้องพยายามอภิปรายจนกระทั่งสามารถชักจูงให้ทุกคนเห็นคล้อยตาม เมื่อเกิดกรณีที่แตกต่างกันก็มีเหตุผลที่ดีด้วยกัน และไม่อาจชักจูงให้กลุ่มหนึ่งไปทางใดทางหนึ่งเท่านั้นจึงใช้วิธีการออกเสียง

5.2 ระบบประชาธิปไตย

ระบบประชาธิปไตย คือรูปแบบหรือกระบวนการในการทำงานโดยใช้กระบวนการกลุ่ม ในการวางแผนการทำงานร่วมกัน ทำงานร่วมกัน ประเมินผลการทำงานร่วมกันและรับผลแห่งการทำงาน โดยทุกคนในกลุ่มต้องมีส่วนร่วมในการทำงานทุกขั้นตอน เมื่อมีปัญหาในการทำงานเกิดขึ้นต้องใช้เหตุผลในการตัดสินใจเพื่อแก้ปัญหาร่วมกัน (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2536 : 23)

ระบบประชาธิปไตยที่สมบูรณ์จะต้องเกิดจากการที่ประชาชนมีวิถีชีวิตประชาธิปไตย ควบคู่ไปกับการดำรงชีวิตในสังคมที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตย ซึ่งจะต้องฝึกฝนตั้งแต่เยาว์วัย นั่นคือ ในช่วงที่ใช้ชีวิตอยู่ในโรงเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับประถมศึกษา จำเป็นที่จะต้องฝึกฝนให้นักเรียนได้เรียนรู้เรื่องระบอบประชาธิปไตย จากการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่จัดขึ้น เพื่อฝึกฝนให้นักเรียนได้ร่วมมือกันทำงานในรูปของคณะกรรมการที่ได้จากการเลือกตั้ง (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2531 : 145)

กล่าวได้ว่า การสร้างเสริมประชาธิปไตยให้กับนักเรียนในระดับประถมศึกษา นั้น จะมุ่งเน้นในเรื่องวิถีชีวิตประชาธิปไตย ตามคุณลักษณะที่ต้องการเน้น 3 ประการ คือ คาวธรรม สามัคคีธรรมและปัญญาธรรม และในเรื่องระบบประชาธิปไตยในรูปแบบหรือกระบวนการในการทำงานในรูปของคณะกรรมการ

6. การจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียนประถมศึกษา

การสร้างเสริมและการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยให้นักเรียน เป็นบทบาทโดยตรงของโรงเรียนประถมศึกษา เพราะพฤติกรรมประชาธิปไตยที่กล่าวมาแล้วเป็นพฤติกรรมที่กำหนดไว้ในหลักสูตรประถมศึกษา จึงจำเป็นจะต้องให้ความรู้พื้นฐานประชาธิปไตยทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติแก่นักเรียน โดยจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียน ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2536 : 118)

1) กิจกรรมส่งเสริมประชาธิปไตยในห้องเรียน เป็นกิจกรรมการเรียนการสอนที่จัดตามหลักสูตรประถมศึกษา ในทุกกลุ่มประสบการณ์ ซึ่งครูผู้สอนต้องเน้นให้นักเรียนได้ฝึกฝนในเรื่องการใช้กระบวนการกลุ่มให้มากที่สุดทั้งในเรื่องการเรียนและการทำงาน

2) กิจกรรมส่งเสริมประชาธิปไตยนอกห้องเรียนเป็นกิจกรรมที่โรงเรียนจัดขึ้นเพื่อสร้างเสริมวิถีชีวิตประชาธิปไตยและระบบประชาธิปไตย โดยแบ่งลักษณะของกิจกรรมเป็น 2 อย่าง คือ

2.1) กิจกรรมเสริมหลักสูตร เป็นกิจกรรมนอกห้องเรียนที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรที่นักเรียนเกิดการเรียนรู้กระบวนการประชาธิปไตย ซึ่งโรงเรียนอาจเลือกจัดกิจกรรมหนึ่งหรือหลายกิจกรรมได้ตามความพร้อมของโรงเรียน เช่น กิจกรรมคณะกรรมการนักเรียน กิจกรรมห้องสมุด กิจกรรมทำความสะอาดสถานที่ เป็นต้น

2.2) กิจกรรมร่วมกับชุมชน เป็นกิจกรรมที่จะช่วยส่งเสริมการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มของนักเรียน โดยเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมหรือนักเรียนเข้าไปทำงานร่วมกับชุมชน เช่น กิจกรรมคณะกรรมการหมู่บ้านในโรงเรียน กิจกรรมพัฒนาชุมชน กิจกรรมวันสำคัญต่าง ๆ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ทางโรงเรียนจะดำเนินการเมื่อมีความพร้อมพอสมควร คือ ผ่านการฝึกเรื่องกระบวนการกลุ่มในห้องเรียนแล้ว จึงดำเนินการขยายผลการจัดกิจกรรมประชาธิปไตยสู่ชุมชน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2528 : 14)

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2531 : 3) ได้กำหนดให้การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียนประถมศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 โดยเน้นให้ครูผู้สอนจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยใช้กระบวนการกลุ่มสอดแทรกเข้าไปในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักสูตรไม่ใช่แยกสอนในเรื่องของประชาธิปไตย โดยเฉพาะการฝึกฝนวิถีชีวิตประชาธิปไตยนั้น เน้นให้ทางโรงเรียนจัดกิจกรรมการเรียนการสอนทุกกลุ่มประสบการณ์ โดยมีรายละเอียดของการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยใช้กระบวนการกลุ่ม ดังนี้

6.1 กิจกรรมการเรียนการสอนโดยใช้กระบวนการกลุ่ม

6.1.1 ความหมายของกระบวนการกลุ่ม

กระบวนการกลุ่ม (Group Dynamics หรือ Group Process) เป็นคำศัพท์ที่ใช้ชื่อในภาษาไทยต่าง ๆ เช่น พลังกลุ่ม พลวัตกลุ่ม กระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ และกลุ่มสัมพันธ์ ซึ่งมิผู้ให้ความหมายแตกต่างกัน ดังนี้

ทีศนา แคมมณี (2536 : 15) ให้ความหมายว่า กระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ (Group Process) หมายถึง กระบวนการ ขั้นตอนและปฏิสัมพันธ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในกลุ่ม ซึ่งหากบุคคลมีความรู้ความเข้าใจ เรื่องกลุ่มสัมพันธ์อย่างดีแล้ว ย่อมแสดงพฤติกรรมที่เอื้ออำนวยให้กลุ่มเกิดกระบวนการที่ดีในการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมาย และ อุทัย หิรัญโต (2524 . 23) กล่าวว่า คำว่ากลุ่มสัมพันธ์แปลมาจากคำในภาษาอังกฤษคือ คำว่า Group Dynamic หรือ คำว่า Group Process คำดังกล่าวนี้อาจมีคำแปลในภาษาไทยที่แตกต่างกันหลายคำแปล เช่น กลุ่มสัมพันธ์ กระบวนการกลุ่ม พลังกลุ่ม พลวัตกลุ่ม ความเคลื่อนไหวหรือการไหลตัวของกลุ่ม กลศาสตร์ของกลุ่ม เป็นต้น ซึ่งกล่าวโดยสรุปว่า เป็นการศึกษาว่า คน ๆ หนึ่งมีอิทธิพลต่ออีกคนหนึ่งหรือต่อคนอื่น ๆ อย่างไรในกลุ่ม ทำอย่างไรคนหลาย ๆ คนในกลุ่มจึงจะทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ทำงานร่วมกันได้เป็นอย่างดี ได้ผลงานดี มีการทำงานร่วมกันแล้วมีประสิทธิภาพสูง

จากความหมายดังกล่าว สรุปว่า กิจกรรมกลุ่ม คือ การที่บุคคลมารวมกันเพื่อแก้ไขปัญหาหรือกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งร่วมกัน ทำให้สมาชิกภายในกลุ่มได้เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ในกลุ่มด้วยตนเอง โดยวิเคราะห์พฤติกรรมของตนเองและผู้เข้าร่วมกลุ่มที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ทำให้เกิดการเรียนรู้ เกิดการพัฒนาในสมาชิกทุกคนในกลุ่มและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมต่าง ๆ ไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

6.1.2 การจัดการเรียนการสอนโดยใช้กระบวนการกลุ่มสัมพันธ์

กรมสามัญศึกษา (2522 : 35 - 40) กล่าวถึง การใช้กระบวนการกลุ่มในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนไว้ว่า นักเรียนจะเกิดความรู้ในวิธีการทำงานร่วมกับคนอื่นได้ต่อเมื่อนักเรียนได้ปฏิบัติหรือได้ทำงานร่วมกับคนอื่น วิธีที่ใช้กันอยู่ทั่วไปซึ่งสอดคล้องกับชีวิตประจำวันคือใช้วิธีการแบ่งกลุ่มปฏิบัติกิจกรรม การกำหนดงานหรือจัดกิจกรรมให้นักเรียนและกลุ่ม ควรให้แต่ละกลุ่มทำงานกลุ่มอย่างละไม่ซ้ำกัน การแบ่งกลุ่มจะต้องให้มีสมาชิกไม่ควรเกิน 8 คน และจะต้องแบ่งกลุ่มใหม่ทุกครั้งทีเรียนเรื่องใหม่ ต้องเลือกประธาน เลขานใหม่ทุกครั้งทีเปลี่ยนกลุ่มใหม่

พยายามที่จะไม่ให้ซ้ำคนที่เคยเป็นมาแล้ว ก่อนที่จะไปปฏิบัติกิจกรรมครูจะต้องอธิบายถึงวิธีทำงานเป็นกลุ่ม หน้าที่ประธาน เลขานและหน้าที่ของสมาชิกให้ทุกคนปฏิบัติตามหน้าที่โดยเคร่งครัด ให้แต่ละกลุ่มวางแผนปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายโดยที่ครูต้องช่วยเหลืออย่างใกล้ชิด การประเมินผลงานจะต้องประเมินผลงานทุกครั้ง การประเมินผลงานนั้นจะต้องดำเนินการโดยให้นักเรียนในกลุ่มประเมินกันเอง พิจารณาว่าประธาน เลขาน ทำหน้าที่ครบถ้วนหรือไม่ สมาชิกแต่ละคนรับผิดชอบงานดีหรือไม่ งานที่กลุ่มทำนั้นดีหรือไม่เพียงใดมีอะไรบ้างที่ควรแก้ไข และครูเป็นผู้ประเมินผล ซึ่งครูจะต้องชี้แจงการทำงานของนักเรียนดังต่อไปนี้คือ การทำงานของสมาชิกแต่ละคนมีอะไรบกพร่องบ้าง ผลงานที่ออกมาดีหรือไม่อย่างไร การทำงานครั้งต่อไปควรแก้ไขอะไรบ้าง

สมเชษฐ ยะกัณฐะ (2536 : 28 - 29) กล่าวว่า เป้าหมายสำคัญในการฝึกใช้กระบวนการกลุ่มในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนมี 2 ประการ คือ ประการแรก ต้องให้ครูลดบทบาทลงเปลี่ยนมาเป็นคอยชี้แนะช่วยเหลือ กำกับการแสดงหรือร่วมกิจกรรมของนักเรียนเท่านั้น ประการที่สอง ต้องให้นักเรียนมีบทบาทเพิ่มขึ้นมีโอกาสมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการแสดงออก คิดเองทำเองและแก้ปัญหาเอง การที่ครูลดบทบาทลง นักเรียนมีบทบาทเพิ่มขึ้น โรงเรียนจะต้องดำเนินการ 3 วิธี ดังนี้คือ

วิธีที่ 1 ต้องฝึกกระบวนการกลุ่ม เป็นการฝึกให้นักเรียนนั่งเป็นกลุ่ม ๆ มีทั้งผู้นำ (ประธาน) และผู้ตาม (สมาชิก) โดยมีงานให้ทำร่วมกันเป็นกลุ่ม จำนวนสมาชิกไม่ควรน้อยกว่า 3 คน และไม่ควรมีเกินกว่า 7 คน ผู้นำกลุ่มและผู้ตามมีการผลัดเปลี่ยนทุกวันหรือทุกสัปดาห์ และไม่ควรนานกว่า 2 สัปดาห์

วิธีที่ 2 ต้องฝึกการใช้บัตรสั่งงาน วิธีนี้แทนการใช้กระดานดำ เวลาจะใช้บัตรสั่งงานก็เพียงแต่เรียกประธานกลุ่มหรือผู้นำกลุ่มมารับบัตรงานกลุ่มละ 1 บัตร ครูอาจจะมีคำอธิบายเพียงสั้น ๆ พร้อมทั้งจะให้นักเรียนคิดค้นหรือหาวิธีการเขาเอง และผู้นำกลุ่มจะนำบัตรงานไปดำเนินการภายในกลุ่มของตนเองตามเวลาที่กำหนด

วิธีที่ 3 ต้องอาศัยเทคนิคการใช้บัตรงาน เทคนิคและวิธีการใช้ดังต่อไปนี้ คือ เทคนิคการสืบสวนสอบสวน เทคนิคแบบระดมพลังสมอง เทคนิคแบบศึกษานอกสถานที่ เทคนิคแบบสัมภาษณ์ เทคนิคแบบสาธิต ฯลฯ

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2536 : 27 - 34) ให้ความหมายและแนวทางการใช้กระบวนการกลุ่มในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนไว้ดังนี้ กระบวนการกลุ่มหรือการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม หมายถึง การช่วยกันคิดช่วยกันทำเพื่อให้ได้

ผลงานที่ดีมีประสิทธิภาพ โดยทั่วไปแล้วกลุ่มจะประกอบด้วยบุคคลในตำแหน่งต่าง ๆ คือ ประธานกลุ่ม เลขานุการกลุ่ม และสมาชิกในกลุ่ม การเลือกประธาน เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงกลุ่มใหม่ทุกครั้ง จะต้องมีการเลือกประธานกลุ่มใหม่ การเลือกประธานกลุ่มควรจะต้องชี้แจงวิธีการเลือกให้นักเรียนทราบ การเลือกเลขานุการกลุ่ม เลขานุการกลุ่มจะเลือกโดยสมาชิกในกลุ่มเป็นผู้เลือก หรือให้ประธานกลุ่มเป็นผู้เลือกเองก็ได้ สำหรับสมาชิกของกลุ่มแต่ละคนมีหน้าที่ต้องทำงานร่วมกันรับผิดชอบของกลุ่มร่วมกัน ปฏิบัติตามมติหรือข้อตกลงของกลุ่มยอมรับบทบาทของผู้ตามที่ดี วัตถุประสงค์หลักของการแบ่งกลุ่มย่อยก็เพื่อให้นักเรียนทุกคนมีโอกาสร่วมกิจกรรมอย่างทั่วถึง การแบ่งกลุ่มย่อยจะมีสมาชิกกลุ่มละ 5 - 8 คน ในการแบ่งกลุ่มควรควรเน้นให้นักเรียนคละกันในหลาย ๆ ลักษณะ แต่ละคนได้มีโอกาสเปลี่ยนกลุ่มไปเรื่อย ๆ เพื่อฝึกทั้งการทำหน้าที่ในบทบาทแต่ละอย่างในกลุ่ม การทำงานกลุ่มทุกชนิดต้องถือหลักว่า งานทุกชิ้นทุกคนต้องมีส่วนร่วมคิด ร่วมรับผิดชอบ ไม่ใช่ต่างคนต่างทำแล้วนำมารวมกันเป็นผลงานของกลุ่ม ดังนั้นในการทำงานกลุ่มจึงควรดำเนินงานตามขั้นตอนดังนี้

- 1) การมอบหมายงานเป็นลายลักษณ์อักษร มอบงานด้วยใบสั่งงาน การมอบงานในลักษณะนี้ ครูต้องเขียนบอกให้ชัดเจนว่านักเรียนแต่ละกลุ่มจะต้องทำอะไร
- 2) การวางแผนดำเนินงาน เมื่อกลุ่มได้รับมอบใบสั่งงานจากครูแล้ว ประธานจะดำเนินการอภิปราย เพื่อวางแผนว่าจะไปทำอะไรที่ไหนอย่างไร ใครจะเป็นผู้ทำส่วนไหน
- 3) การปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ ครูจะต้องสังเกตว่านักเรียนทำตามข้อตกลงหรือไม่ ประธานปฏิบัติตามหน้าที่ของตนหรือไม่ สมาชิกร่วมกันทำงานตามที่ได้รับมอบหมายหรือไม่ ถ้ามีปัญหา กลุ่มได้แก้ปัญหาอย่างไร
- 4) การสรุปผลงาน กลุ่มจะประชุมกันเพื่อสรุปว่าผลงานแต่ละข้อที่วางแผนไว้ นั้น ได้ผลอย่างไรบ้าง ใครไม่ได้ทำตามข้อตกลงบ้าง เนื้อหาที่ค้นคว้ามาถูกต้องครบถ้วนตามใบสั่งงานหรือไม่ มีอะไรขาดตกบกพร่อง
- 5) การรายงาน เมื่อแต่ละกลุ่มสรุปผลงานที่ได้ไปศึกษาค้นคว้าตามใบสั่งงานเรียบร้อยแล้ว ประธานกลุ่มจะทำหน้าที่ให้สมาชิกในกลุ่มคัดเลือกตัวแทนออกไปรายงาน
- 6) การซักถาม เมื่อผู้รายงานจบแล้วจะเปิดโอกาสให้กลุ่มอื่น ๆ ซักถาม ในการซักถามไม่ควรให้ต่างคนต่างถาม แต่จะให้กลุ่มปรึกษากันตั้งเป็นคำถามของกลุ่ม ซึ่งทุกคนในกลุ่มจะต้องเสนอคำถามของตนต่อกลุ่ม เมื่อได้คำถามของกลุ่มแล้วจึงส่งตัวแทนของกลุ่มให้ลุกขึ้นถาม หากผู้รายงานตอบคำถามไม่ได้กลุ่มที่รายงานต้องช่วยกันตอบ

7) การอภิปรายและนำเสนอรูป เมื่อนักเรียนรายงานและซักถามจบแล้ว ให้นักเรียนคนหนึ่งซึ่งขึ้นมอบหมายเป็นผู้นำสรุป และจัดบันทึกข้อความที่สรุปลงบนกระดาน เสร็จแล้วนักเรียนทุกคนจัดบันทึกของตนเอง

จึงกล่าวได้ว่า การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยใช้กระบวนการกลุ่ม เป็นวิธีการฝึกให้นักเรียนรู้วิธีการทำงานร่วมกัน กระบวนการกลุ่มมีระเบียบวินัยหรือขั้นตอนอยู่ในตัว ถ้าได้ฝึกตามขั้นตอนต่าง ๆ แล้ว กระบวนการกลุ่มจะช่วยสร้างบุคลิกภาพแบบประชาธิปไตยและสร้างคุณนิสัยอื่น ๆ ให้แก่นักเรียน โดยเฉพาะการเป็นผู้นำและผู้ตาม

6.1.3 ทฤษฎีเกี่ยวกับกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์

ทศนา แคมมณี (2522 : 10 - 12) ได้กล่าวถึงทฤษฎีเกี่ยวกับกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ไว้หลายประการด้วยกัน คือ

1) ทฤษฎีสนาม (Field Theory) ของ เคิร์ต เลวิน (Kurt Lewin) ทฤษฎีนี้มีแนวคิดที่สำคัญสรุปได้ดังนี้ คือ

- 1.1) พฤติกรรมจะเป็นผลมาจากพลังความสัมพันธ์ของสมาชิกในกลุ่ม
- 1.2) โครงสร้างของกลุ่มจะเกิดจากการรวมกลุ่มของบุคคลที่มีลักษณะแตกต่างกัน
- 1.3) การรวมกลุ่มแต่ละครั้งจะต้องมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกลุ่มโดยเป็นปฏิสัมพันธ์ในรูปการกระทำ (Act) ความรู้สึก (Feel) และความคิด (Think)
- 1.4) องค์ประกอบต่าง ๆ ดังกล่าวไว้ในข้อ 1.3) จะก่อให้เกิดโครงสร้างของกลุ่มแต่ละครั้ง ซึ่งมีลักษณะแตกต่างกันออกไปตามลักษณะของสมาชิกในกลุ่ม
- 1.5) สมาชิกในกลุ่มจะมีการปรับตัวเข้าหากันและพยายามช่วยกันทำงาน ซึ่งการที่บุคคลพยายามปรับบุคลิกภาพของตนเองที่มีความแตกต่างกันนี้ จะก่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และทำให้เกิดพลังหรือแรงผลักดันของกลุ่มที่ทำให้การทำงานเป็นไปด้วยดี

2) ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์ (Interaction Theory) ของ เบลล์ (Bales) โฮมาน (Homans) และไวท์ (Whyte) แนวคิดพื้นฐานของทฤษฎีนี้คือ

- 2.1) กลุ่มจะมีปฏิสัมพันธ์โดยการกระทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง (activity)
- 2.2) ปฏิสัมพันธ์จะเป็นปฏิสัมพันธ์ทุก ๆ ด้าน คือ

2.2.1) ปฏิสัมพันธ์ทางร่างกาย (Physical Interaction)

2.2.2) ปฏิสัมพันธ์ทางวาจา (Verbal Interaction)

2.2.3) ปฏิสัมพันธ์ทางจิตใจ (Emotional Interaction)

2.3) กิจกรรมต่าง ๆ ที่กระทำผ่านการมีปฏิสัมพันธ์นี้ จะก่อให้เกิดอารมณ์ความรู้สึก (sentiment)

3) ทฤษฎีระบบ (System Theory) ทฤษฎีนี้มีแนวคิดสำคัญ คือ

3.1) กลุ่มจะประกอบด้วยโครงสร้างหรือระบบ ซึ่งจะมีการแสดงบทบาท และการกำหนดตำแหน่งหน้าที่ของสมาชิก อันถือว่าการลงทุน (Input) เพื่อให้ได้ผลลัพธ์ (Output) อย่างไม่อย่างหนึ่ง

3.2) การแสดงบทบาทตำแหน่งหน้าที่ของสมาชิกจะกระทำได้โดยการสื่อสารระหว่างกัน (Communication) และจากการเปิดเผยตัวเองในกลุ่ม (Open System)

4) ทฤษฎีสังคมมิติ (Sociometric Orientation) ของโมเนโร ทฤษฎีนี้มีแนวคิดที่สำคัญดังต่อไปนี้ คือ

4.1) การกระทำและจริยธรรมหรือขอบเขตการกระทำของกลุ่ม จะเกิดความสัมพันธ์สมาชิกในกลุ่ม ซึ่งจะศึกษาได้โดยให้สมาชิกให้สมาชิกเลือกสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกัน (Interpersonal Choice)

4.2) เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาความสัมพันธ์คือ การแสดงบทบาทจำลอง (Role playing) หรือการใช้เครื่องมือวัดการเลือกทางสังคม (Sociometric Test)

5) ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ (Psychoanalytic Orientation) ของ ซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) ทฤษฎีนี้มีแนวคิดที่สำคัญ คือ

5.1) เมื่อบุคคลอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม จะต้องอาศัยความจูงใจ (Motivation Process) ซึ่งอาจเป็นรางวัล หรือผลจากการทำงานในกลุ่ม

5.2) ในการรวมกลุ่ม บุคคลจะมีโอกาสแสดงตนอย่างเปิดเผย หรือพยายามป้องกันปิดบังตนเองโดยวิธีต่าง ๆ (Defense mechanism) การใช้แนวคิดนี้ในการวิเคราะห์กลุ่ม โดยให้บุคคลแสดงออกตามความเป็นจริง โดยใช้วิธีการบำบัดทางจิต (Therapy) ก็จะช่วยให้สมาชิกในกลุ่มเกิดความเข้าใจในตนเองและผู้อื่นได้ดียิ่งขึ้น

6) ทฤษฎีจิตวิทยาทั่วไป (General Psychology)

ทฤษฎีนี้มีแนวคิดว่าการใช้หลักจิตวิทยาต่าง ๆ เกี่ยวกับการรับรู้ การเรียนรู้ ความคิด ความเข้าใจ การให้แรงจูงใจ ฯลฯ จะช่วยให้เข้าใจพฤติกรรมของบุคคลในแง่การรวบรวมข้อมูลจากทฤษฎีของกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์จะสอดคล้องกับความหมายของกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ ในเรื่องของระบบการทำงานกลุ่ม โดยมีกิจกรรมต่าง ๆ เป็นแกนกลาง ผลงานที่เกิดจากความร่วมมือของกลุ่มซึ่งเป็นรากฐานของความรู้สึกเป็นเจ้าของและส่งผลต่อสมาชิกแต่ละคนในกลุ่มด้วย

6.1.4 การนำทฤษฎีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์มาใช้ในการเรียนการสอน

เยาวยวา เดชะคุปต์ (2522 : 223 - 228) กล่าวถึง การสอนโดยอาศัยทฤษฎีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ มีหลักการที่ครูผู้สอนจะนำไปเป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอนได้ดังนี้

หลักการข้อที่ 1 การจัดตั้งจุดมุ่งหมายของการเรียนการสอน (Objectives)

หลักการเรียนการสอนโดยทั่วไปจะเริ่มที่จุดมุ่งหมายเสมอ ดังนั้น หลักการข้อที่หนึ่งของการสอนตามทฤษฎีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ คือ การกำหนดจุดมุ่งหมายของบทเรียน ซึ่งควรให้สอดคล้องกับหลักการเรียนรู้ของทฤษฎีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์และตรงตามความต้องการทางการศึกษา กล่าวคือ ส่งเสริมพัฒนาการของผู้เรียนทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์ ความรู้สึกหรือด้านจิตใจ ด้านสังคม และสติปัญญาไปพร้อมกันทุก ๆ ด้าน เพราะองค์ประกอบเหล่านี้มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด

หลักการข้อที่ 2 การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ (Learning Experiences)

เมื่อกำหนดจุดมุ่งหมายของการสอนแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือ การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้กับผู้เรียน โดยประสบการณ์นั้นควรเป็นประสบการณ์ที่ผู้เรียนสามารถเข้าใจอย่างถ่องแท้ด้วยตนเอง (Insight) ซึ่งจะเกิดขึ้นได้เมื่อผู้เรียนเป็นผู้ลงมือคิดค้นแสวงหาสิ่งต้องการเรียนรู้ นั้นด้วยตนเอง งานวิจัยจำนวนมากพบว่าการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้เป็นอย่างดีในทุก ๆ ด้าน เมื่อบุคคลมีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้กับผู้อื่น จึงกล่าวได้ว่า หลักการในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ตามทฤษฎีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์มีดังนี้ คือ

1) ผู้เรียนจะเป็นผู้ลงมือกระทำกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยกิจกรรมนั้นจะช่วยให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมทางกาย (Physically Involvement) อารมณ์ (Ego หรือ Emotion

Involvement) สังคม (Social Involvement) และสติปัญญา (Intellectual Involvement) เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาองค์ประกอบดังกล่าวของผู้เรียนในทุกด้านไปพร้อม ๆ กัน

2) มีการแบ่งกลุ่มผู้เรียนออกเป็นกลุ่มย่อย ๆ เพื่อให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้และทำงานต่างๆ ร่วมกัน การมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Social Interaction) ดังกล่าวนี ผู้เรียนจะพัฒนาวิธีการทำงานและการอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นในสังคมตลอดจนการมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีและการเป็นผู้นำ ผู้ตามที่ดีในกลุ่มได้อย่างเหมาะสม

หลักการข้อที่ 3 การพัฒนาความสามารถทางปัญญา (Intellectual Development) และมนุษยสัมพันธ์ (Human Relationship)

การเรียนการสอนแต่ละครั้ง เมื่อผู้เรียนได้ลงมือกระทำกิจกรรมการเรียนรู้ เขาจะเกิดความรู้สึก (Sensation) เกี่ยวกับสิ่งที่กระทำไปนั้น ความรู้สึกนี้จะช่วยให้ผู้เรียนสามารถรับรู้ (Perception) แนวคิดของแต่ละบทเรียน แต่การรับรู้ของแต่ละคนแตกต่างกันตามประสบการณ์เดิม (Past experiences) สติปัญญา ความสามารถ ฯลฯ ของแต่ละบุคคล วิธีที่จะช่วยให้ผู้เรียนมีการรับรู้ที่ตรงกัน และมีโอกาสพัฒนาความเข้าใจในสิ่งที่ต้องการรู้นั้นให้ถูกต้องเหมาะสมและกว้างขวางยิ่งขึ้น สามารถนำสิ่งที่รับมาผสมผสานเข้าเป็นแนวคิดของแต่ละบุคคล จะทำได้โดยให้ผู้เรียนร่วมวิเคราะห์ประสบการณ์การเรียนรู้จากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับสิ่งที่ตนได้พบในระหว่างการทำงานกลุ่ม หลักในการวิเคราะห์ประสบการณ์การเรียนรู้ร่วมกัน มีดังนี้

1) การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้และความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกลุ่ม (Learning Process Analysis) การเรียนรู้และพัฒนาการของบุคคลจะเจริญเติบโตไปพร้อม ๆ กันทุกด้าน การพัฒนาหรือเสริมสร้างอย่างใดอย่างหนึ่งให้เกิดการเรียนรู้เฉพาะอย่างย่อมทำไม่ได้

ผลการวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้และความสัมพันธ์สามารถสรุปได้ดังนี้

1.1) ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจตนเอง สามารถประเมินผลการเรียนรู้และนำความรู้ที่ได้รับไปเป็นแนวทางในการปรับปรุงบุคลิกภาพและพฤติกรรม ตลอดจนการเสริมสร้างแนวคิดและค่านิยมของตนให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

1.2) ช่วยให้เข้าใจผู้อื่น โดยผู้เรียนจะสามารถพัฒนามนุษยสัมพันธ์และความเป็นผู้นำในกลุ่ม

1.3) ช่วยให้ผู้เรียนมองเห็นปัญหาและวิธีการทำงานที่เหมาะสม เพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุงการทำงานครั้งต่อ ๆ ไปให้ดียิ่งขึ้น

2) การวิเคราะห์เนื้อหา ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกลุ่มเป็นพื้นฐานในการเรียนรู้เนื้อหา จะแยกกันไม่ได้ทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ดังนั้น การวิเคราะห์กระบวนการและความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกลุ่มจะนำไปสู่ความเข้าใจในเนื้อหาวิชา การวิเคราะห์เนื้อหาวิชาจะทำให้ผู้เรียนที่มีความสามารถต่างกันได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและสิ่งที่ได้เรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งจะเป็นโอกาสให้ผู้เรียนได้ถ่ายโอนประสบการณ์การเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ช่วยให้ค้นพบแนวคิดที่ต้องการด้วยตนเอง ซึ่งเป็นสิ่งที่มีความหมายต่อตัวผู้เรียนมากและเป็นการขยายประสบการณ์การเรียนรู้ให้ถูกต้องเหมาะสม ตลอดจนพัฒนาวิธีการเรียนที่เหมาะสมยิ่งขึ้น

หลักการข้อที่ 4 การสรุปและนำหลักการไปประยุกต์ใช้ (Application in real life)

เมื่อผู้เรียนได้รับแนวคิดที่ถูกต้องเหมาะสมแล้วหลักการขั้นต่อไป คือ ช่วยให้ผู้เรียนสามารถสรุปแนวคิดเหล่านั้น เข้าเป็นหมวดหมู่และเป็นกฎเกณฑ์ที่เหมาะสมสำหรับแต่ละบุคคล โดยครูจะต้องแนะแนวทางให้ผู้เรียนอภิปราย เพื่อหาข้อสรุปหลักการของสิ่งที่ได้เรียนมาแล้ว หลังจากนั้นช่วยให้ผู้เรียนได้มีโอกาสคิดค้นเพื่อนำหลักการที่มีอยู่ไปประยุกต์ให้เข้ากับตนเอง เพื่อใช้ปรับปรุงบุคลิกภาพและพฤติกรรมของตนให้เหมาะสมยิ่งขึ้น และนำไปใช้เพื่อแก้ปัญหาหรือสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ต่อไปในอนาคต

การนำหลักการไปประยุกต์นี้ทำได้ 5 ลักษณะ คือ

1) การประยุกต์ให้เข้ากับตนเอง คือ การที่ผู้เรียนนำหลักการที่ได้รับไปใช้ในการปรับปรุงพฤติกรรมของตนเองในที่ต่าง ๆ นอกเหนือจากห้องเรียน

2) การประยุกต์ใช้กับผู้อื่น คือ การนำหลักการที่ได้รับไปใช้ในการอยู่ร่วมกันในสังคม หรือใช้เพื่อการปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่น ซึ่งการอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นจะต้องมีความเห็นอกเห็นใจกัน เข้าใจกัน เคารพในสิทธิของกันและกัน ตลอดจนไว้วางใจต่อความต้องการ และความรู้สึกของผู้อื่น

3) การประยุกต์เพื่อแก้ปัญหาในอนาคต ผู้เรียนสามารถประยุกต์หลักการที่เรียนรู้ เพื่อใช้สำหรับแก้ปัญหาด้านบุคลิกภาพ ความสัมพันธ์ และวิธีการทำงานของตนเองและผู้อื่นในสังคมได้

4) การประยุกต์เพื่อใช้ในสังคม ผู้เรียนสามารถนำเอาหลักการที่ได้รับไปใช้เพื่อแก้ปัญหาของสังคม เพื่อปรับปรุงให้ดีขึ้นและเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใดที่เป็นประโยชน์ในสังคมได้

5) การประยุกต์เพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ผู้เรียนสามารถนำหลักการที่ได้รับไปประยุกต์ เพื่อการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อคนต่อกลุ่ม และต่อสังคม

หลักการข้อที่ 6 การประเมินผล (Evaluation)

สิ่งสำคัญที่จะขาดเสียมิได้ในการจัดการเรียนการสอนคือ การประเมินผลการเรียนรู้ ทั้งนี้ เพราะการประเมินผลจะเป็นทางที่จะทำให้ทราบผลการเรียนการสอนว่าตรงตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้มากน้อยเพียงใด การประเมินผลจะช่วยให้ทราบถึงพัฒนาการของผู้เรียน ความรู้ ความเข้าใจในเนื้อหาและวิธีการเรียนรู้ ตลอดจนช่วยให้ผู้เรียนสามารถประเมินผลการสอนของตนเองว่าได้ประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด

วิธีการประเมินผลการเรียนรู้ที่ดีวิธีหนึ่ง คือ การให้ผู้เรียนได้ประเมินผลการเรียนรู้ของตนเอง (Self Evaluation) ซึ่งครูผู้สอนควรสนับสนุนส่งเสริมให้ผู้เรียนได้มีโอกาสประเมินผลการเรียนตนเอง ซึ่งจะช่วยให้การเรียนรู้มีความหมายและมีประโยชน์ต่อผู้เรียนเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้น หลักการของทฤษฎีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ข้อสุดท้าย คือ ให้ผู้เรียนร่วมกันประเมินผลการเรียนรู้ของตนจากการทำงานร่วมกัน ซึ่งมีการประเมินได้ในสองลักษณะ คือ

1) การประเมินผลสัมฤทธิ์ของกลุ่ม (Group achievement) ผลสัมฤทธิ์ของกลุ่มประกอบด้วยผลการทำงานของกลุ่ม (Group productivity) ความสามัคคี หรือความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของกลุ่ม (Group Cohesion) และคุณธรรมหรือค่านิยม (Moral) ของกลุ่ม จาก การประเมินผลสัมฤทธิ์ของกลุ่มจะช่วยให้เข้าใจผลสัมฤทธิ์และวิธีการทำงานของสมาชิกแต่ละบุคคล

2) การประเมินผลความสัมพันธ์ในกลุ่ม (Intergroup Relations) จากการใช้สมาชิกให้ข้อติชม (Feedback) หรือข้อวิจารณ์แก่กันโดยปราศจากอคติจะช่วยให้ผู้เรียนสามารถประเมินผลพฤติกรรมของตนเองและความสัมพันธ์ที่มีต่อผู้อื่น ๆ ได้ ผลจากการให้ผู้เรียนประเมินผลตนเองจะช่วยให้ผู้สอนสามารถเข้าใจความรู้สึกนึกคิดของผู้เรียนได้เป็นอย่างดี อันจะเป็นแนวทางให้ครูผู้สอนหาทางช่วยเหลือผู้เรียนที่มีปัญหาและนำไปพิจารณา ในการจัด ประสพการณ์การเรียนการสอนที่เหมาะสมแก่สติปัญญาและความสามารถของผู้เรียนแต่ละกลุ่ม เพื่อช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาการไปได้อย่างเต็มความสามารถอีกด้วย

6.1.5 กิจกรรมในการจัดการเรียนการสอนกิจกรรมกลุ่ม

ทศนา เขมมณี (2522 : 201 - 202) ได้เสนอการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับทฤษฎีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ไว้หลายวิธีดังนี้ คือ

1) เกม (Game) คือ การที่ผู้เรียนลงเล่นด้วยตนเองภายใต้ข้อตกลงหรือกติกาบางอย่างที่กำหนดไว้ ซึ่งผู้เรียนจะต้องตัดสินใจทำอย่างใดอย่างหนึ่ง วิธีการนี้จะช่วยให้ผู้เรียนได้

วิเคราะห์ความรู้สึกนึกคิดและพฤติกรรมต่างๆ ที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจและผู้เรียนจะเกิดความสนุกสนานในการเรียนด้วย

2) บทบาทสมมติ (Role-Play) วิธีการนี้มีลักษณะเป็นสถานการณ์สมมติเช่นเดียวกับเกมแต่มีการกำหนดบทบาทของผู้เล่น แล้วให้นักเรียนเข้าสวมบทบาทนั้นแล้วแสดงออกมาตามธรรมชาติ โดยอาศัยบุคลิกภาพ ประสบการณ์ และความรู้สึกนึกคิดของตนเป็นหลัก วิธีการนี้มีส่วนช่วยให้ผู้เรียนได้มีโอกาสศึกษาวิเคราะห์ถึงความรู้สึกและพฤติกรรมของตนเองอย่างลึกซึ้ง และยังช่วยเสริมสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่น่าสนใจและน่าติดตามอีกด้วย

3) กรณีตัวอย่าง (Case) คือ การนำกรณีหรือเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจริง ๆ นำมาดัดแปลงและใช้เป็นตัวอย่างในการให้ผู้เรียนได้ศึกษา วิเคราะห์ และอภิปรายกัน เพื่อสร้างความเข้าใจและฝึกฝนหาทางแก้ไขปัญหานั้น การอภิปรายจะช่วยให้ผู้เรียนได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนข้อมูลซึ่งกันและกัน และนำเอากรณีต่าง ๆ ซึ่งคล้ายคลึงกับชีวิตจริงมาใช้ ซึ่งช่วยให้การเรียนรู้มีลักษณะใกล้เคียงกับความเป็นจริง และมีความหมายกับผู้เรียนมากยิ่งขึ้น

4) สถานการณ์จำลอง (Simulation) คือ การจำลองสถานการณ์จริงหรือสร้างสถานการณ์ให้ใกล้เคียงกับความเป็นจริง แล้วให้ผู้เรียนลงไปอยู่ในสถานการณ์นั้น และมีปฏิกริยาโต้ตอบกัน วิธีการนี้จะช่วยให้ผู้เรียนได้มีโอกาสทดลองแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ซึ่งในสถานการณ์จริงผู้เรียนจะไม่กล้าแสดงเพราะจะเสี่ยงต่อผลที่จะได้รับจนเกินไป

5) ละคร (Acting or Dramatization) คือ การที่ผู้เรียนได้ทดลองแสดงบทบาทตามบทบาทที่เขียนหรือกำหนดไว้ให้ โดยผู้แสดงจะต้องพยายามแสดงให้สมบทบาทไว้โดยไม่เอาบุคลิกภาพและความรู้สึกนึกคิดของตนเองเข้าไปเกี่ยวข้อง วิธีการนี้ จะช่วยให้ผู้เรียนได้มีประสบการณ์ในการที่จะเข้าใจความรู้สึกเหตุผลและพฤติกรรมของผู้อื่นทำให้เกิดความเห็นอกเห็นใจกัน นอกจากนี้การที่ผู้เรียนได้มีโอกาสแสดงละครร่วมกันจะช่วยฝึกให้ผู้เรียนเกิดความรับผิดชอบในการเรียนรู้ร่วมกันและได้ฝึกการทำงานร่วมกันด้วย

6) กลุ่มย่อย (Small Group) เป็นวิธีการที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนทุกคนได้มีส่วนร่วมในการแสดงออกและช่วยให้ได้ข้อมูลเพิ่มเติมมากขึ้น การใช้กลุ่มย่อยมีหลายวิธีต่าง ๆ กัน เช่น แบบซุบซิบปรึกษา (Buzz Group หรือ Phillips 66) , แบบระดมสมอง (Brain storming)

6.1.6 ลำดับชั้นการเรียนรู้จากกิจกรรมกลุ่ม

เยาเวพา เดชะคุปต์ (2522 : 228-231) ได้แบ่งลำดับชั้นการเรียนรู้ตามทฤษฎีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ไว้เป็น 4 ระยะ คือ

1) ระยะเวลาที่มีส่วนร่วม (Participation หรือ Involvement) เป็นระยะที่ผู้เรียนลงมือปฏิบัติกิจกรรมหรือคิดค้นแสวงหาสิ่งที่ต้องการเรียนรู้ด้วยตนเอง ผลการเรียนรู้จะเกิดจากตัวผู้เรียนโดยตรง การมีส่วนร่วมของผู้เรียนในการทำกิจกรรมจะเป็นการมีส่วนร่วมในทุก ๆ ด้าน คือ

1.1) การมีส่วนร่วมทางด้านร่างกาย (Physical Involvement) ได้แก่ การที่ผู้เรียนลงมือกระทำกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยตนเอง รวมทั้งการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น หรือการค้นคว้าสืบสวนสิ่งที่ต้องการเรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งจะต้องแสดงออกทางกาย และวาจา ในการสื่อความหมายกับผู้อื่น เพื่อก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน

1.2) การมีส่วนร่วมทางด้านจิตใจ (Ego หรือ Emotional Involvement) คือ ความรู้สึกและอารมณ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับสิ่งที่กระทำนั้น ความรู้สึกเกิดขึ้นนี้จะนำไปสู่การเรียนรู้แนวคิดและการเรียนรู้ทางเนื้อหาเป็นอย่างดี และช่วยให้ผู้เรียนสามารถจดจำเนื้อหาได้นานอีกด้วย

1.3) การมีส่วนร่วมทางด้านปัญญาหรือสมอง (Intellectual หรือ Mental Involvement) คือ การที่ผู้เรียนเกิดการเห็นจริงหรือประจักษ์แจ้ง มีการค้นพบสิ่งที่ต้องการเรียนรู้ และการสร้างแนวความคิดจากสิ่งที่ได้รับรู้นั้น ซึ่งจะเป็นแนวทางในการพัฒนาความคิดและเหตุผลในการพิจารณาไตร่ตรองในการทำงาน การตัดสินใจ การวิเคราะห์ และสรุปสิ่งที่ได้เรียนรู้ด้วยตนเอง

1.4) การมีส่วนร่วมทางสังคม (Social Involvement) คือ การมีความสัมพันธ์กับผู้อื่น จะทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความรู้สึกนึกคิด ค่านิยม ความเชื่อ ฯลฯ ซึ่งจะช่วยให้การเรียนรู้เป็นไปอย่างกว้างขวางและเกิดผลดีอีกด้วย

2) ระยะเวลาวิเคราะห์ (Analysis Stage) เป็นระยะที่ผู้เรียนจะร่วมกันวิเคราะห์ประสบการณ์และเรียนรู้ทันที หลังจากทีลงมือกระทำกิจกรรม จะช่วยให้ผู้เรียนมีความรู้กว้างขวาง สามารถประเมินความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกลุ่ม วิธีการเรียน ผลการเรียนรู้ตลอดจนช่วยให้ผู้เรียนรู้จักตนเองดียิ่งขึ้น

3) ระยะเวลาสรุปและประยุกต์หลักการ (Generalization and Application Stage) เป็นระยะที่ผู้เรียนจะรวบรวมแนวคิดที่ตนค้นพบ แนวคิดที่ได้จากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้อื่นแล้วสรุปเป็นหลักการของตนเอง ซึ่งผู้เรียนสามารถนำหลักการนั้นไปประยุกต์ใช้ในอนาคต หรือประยุกต์ให้เข้ากับตนเองได้ การประยุกต์นั้นจะกระทำได้สองลักษณะ คือ

3.1) การประยุกต์เพื่อปรับปรุงบุคลิกภาพหรือการพัฒนาตนเองให้เหมาะสมยิ่งขึ้น รวมทั้งการปรับตัวให้เข้ากับบุคคลอื่น ตลอดจนเสริมสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น

3.2) การประยุกต์เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ในอนาคตและเพื่อใช้ในการปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้นกว่าเดิม ตลอดจนช่วยให้การคิดค้นและประดิษฐ์สิ่งใหม่ ๆ ขึ้น

4) ระยะเวลาประเมินผล (Evaluation Stage) โดยผู้เรียนรู้จะเป็นผู้ประเมินผลการเรียนรู้ของตนเองและของกลุ่มจากการอภิปราย ให้ข้อเสนอแนะและติชมร่วมกับสมาชิกคนอื่น ๆ ในกลุ่ม

6.2 การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อเสริมสร้างระบบประชาธิปไตย

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อสร้างเสริมระบบประชาธิปไตย ควรเริ่มดำเนินการหลังจากนักเรียนได้รับการฝึกฝนให้มีพฤติกรรมประชาธิปไตย โดยการฝึกตามกระบวนการกลุ่มมาแล้วระยะหนึ่ง อย่างน้อยนักเรียนควรจะได้เข้าใจพฤติกรรมทั้ง 3 ด้าน คือ คารวธรรม สำนึกศีลธรรม และปัญญาธรรม (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2528 ก : 50)

ในการสร้างเสริมให้นักเรียนได้รับการฝึกฝนเรื่องระบบประชาธิปไตย สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ได้กำหนดกิจกรรมที่ใช้ฝึกฝนในเรื่องนี้คือ กิจกรรมคณะกรรมการนักเรียน กิจกรรมการสอนข่าวและเหตุการณ์ กิจกรรมใช้ห้องสมุด กิจกรรมการจัดนิทรรศการ กิจกรรมประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างเสริมระบบประชาธิปไตย กิจกรรมวันสำคัญ กิจกรรมการแข่งขันกีฬา กิจกรรมทำความสะอาดอาคารสถานที่ กิจกรรมการอยู่ค่ายพักแรม กิจกรรมสหกรณ์ในโรงเรียน (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2536 : 97 - 100)

6.2.1 กิจกรรมคณะกรรมการนักเรียน

กระทรวงศึกษาธิการ (2523 : 107 - 108) ได้ตั้งวัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรมคณะกรรมการนักเรียนไว้ดังนี้ คือ เพื่อส่งเสริมความคิดให้เห็นความแตกต่างในเรื่องของระเบียบวินัยกับสิทธิและหน้าที่ เพื่อช่วยให้เด็กใช้สิทธิหน้าที่ตามวัย สภาพและขอบเขตในการจัดการปกครองตนเองภายในโรงเรียนให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบและปลอดภัย เพื่อฝึกเด็กสำหรับการปกครองแบบประชาธิปไตย และส่งเสริมให้เด็กได้พัฒนาโรงเรียนโดยส่วนรวม สำหรับในการจัดตั้งคณะกรรมการนักเรียน จะต้องยึดหลักดังต่อไปนี้ คือ ทุกฝ่ายต้องเข้าใจจุดประสงค์ร่วมกัน สมาชิกประกอบด้วยผู้แทนจากทุกฝ่ายที่ได้จากการเลือกตั้ง กำหนดอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการให้ชัดเจน และการทำงานของคณะกรรมการต้องมีเจตนารมณ์มุ่งส่งเสริมพัฒนาโรงเรียนโดยส่วนรวม สำหรับวิธีการจัดตั้งคณะกรรมการนักเรียนจะต้องดำเนินการตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

- 1) แต่งตั้งกรรมการดำเนินการจัดตั้งคณะกรรมการนักเรียน ประกอบด้วยนักเรียนและครูที่ปรึกษา มีหน้าที่วางโครงการและจัดระเบียบข้อบังคับของคณะกรรมการนักเรียน
 - 2) การดำเนินการเลือกตั้งสมาชิกควรมีขั้นตอนดังต่อไปนี้ รับสมัคร หาเสียง การลงคะแนน โดยให้นักเรียนทุกคนมีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง และประกาศผลการเลือกตั้ง
 - 3) ให้สมาชิกคณะกรรมการนักเรียนเลือกประธานกรรมการ รองประธาน เลขานุการและกรรมการอื่น ๆ ในการประชุมคณะกรรมการนักเรียนครั้งแรก
 - 4) ผู้บริหารแต่งตั้งคณะกรรมการนักเรียน และประกาศให้นักเรียนทราบโดยทั่วกัน
 - 5) ประชุมพิจารณาวางหลักเกณฑ์การบริหารงาน
 - 6) คณะกรรมการนักเรียนแถลงนโยบายการทำงานต่อที่ประชุมนักเรียน และปฏิญาณตนก่อนเข้าทำหน้าที่
 - 7) ดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อโรงเรียนโดยส่วนรวม
 - 8) การประเมินผลกิจกรรม คณะกรรมการนักเรียนจะต้องมีการประเมินผลอย่างสม่ำเสมอเป็นระยะๆ ด้วยวิธีต่างๆ เพื่อปรับปรุงให้การปฏิบัติงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมิกราช (2526 : 168 - 176) ได้ให้ความหมาย และตั้งวัตถุประสงค์ตลอดจนวิธีดำเนินการจัดตั้งคณะกรรมการนักเรียน ไว้ดังนี้ คณะกรรมการนักเรียน หมายถึง สมาชิกของนักเรียนที่ได้รับการเลือกตั้งมาจากนักเรียนภายในโรงเรียนเพื่อทำหน้าที่เป็นตัวแทนของนักเรียนในโรงเรียนทั้งหมด ในการที่จะพิจารณาถึงความปรารถนาและความต้องการของนักเรียน พร้อมทั้งเป็นสื่อกลางในการที่จะบอกให้ผู้บริหารและคณะครูได้รู้ถึงความต้องการเหล่านั้น นอกจากนี้ยังจะต้องช่วยเหลือร่วมมือในการจัดกิจกรรมนักเรียน ในการปรับปรุงโรงเรียน และส่งเสริมจริยธรรมในโรงเรียนอีกด้วย สำหรับจุดมุ่งหมายของการจัดตั้งคณะกรรมการนักเรียนก็เพื่อเป็นแหล่งฝึกให้นักเรียนรู้จักปกครองตนเองแบบประชาธิปไตยและเป็นการเตรียมตัวให้เป็นพลเมืองดีในอนาคต เพื่อเปิดโอกาสให้นักเรียนมีส่วนร่วมและแสดงความคิดเห็นในกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน เพื่อฝึกให้นักเรียนมีความเข้าใจอย่างแท้จริงเกี่ยวกับระบบประชาธิปไตยทั้งด้านทฤษฎีและปฏิบัติ ส่งเสริมให้นักเรียนได้มีโอกาสพัฒนาทางด้านสังคม อารมณ์ และสติปัญญา
- ส่งเสริมให้นักเรียนมีเจตคติที่ดีต่อการปกครองในระบบประชาธิปไตยฝึกให้นักเรียนรู้จักวางโครงการดำเนินงานประสานงานกับผู้อื่นและเป็นการส่งเสริมความสัมพันธ์อันดี

ระหว่างผู้บริหาร คณะครูและนักเรียนในการดำเนินการจัดตั้งคณะกรรมการนักเรียน สามารถดำเนินงานออกได้เป็นขั้นตอนดังต่อไปนี้

- 1) ชั้นศึกษางาน ผู้บริหาร คณะครู และนักเรียน ควรจะได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับลักษณะและโครงการคณะกรรมการนักเรียนเป็นอย่างดีก่อนที่จะทำการจัดตั้งขึ้นในโรงเรียน
- 2) ชั้นเตรียมงาน การเตรียมงานจัดตั้งคณะกรรมการนักเรียน จะต้องเตรียมสถานที่ เตรียมบุคลากร เตรียมอุปกรณ์ และการเตรียมงบประมาณ
- 3) ชั้นดำเนินงาน หลักในการดำเนินการจัดตั้งคณะกรรมการนักเรียนจะต้องมีการเลือกและแต่งตั้งคณะกรรมการร่างธรรมนูญของคณะกรรมการนักเรียน คัดเลือกครูผู้ทำหน้าที่ปรึกษาของคณะกรรมการนักเรียน พิจารณาร่างธรรมนูญคณะกรรมการนักเรียน พิจารณาธรรมนูญที่คณะกรรมการร่างธรรมนูญเสนอขึ้นมา ประกาศธรรมนูญที่ได้รับอนุมัติจากผู้บริหาร และดำเนินการเลือกตั้งสมาชิกคณะกรรมการนักเรียน

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2531 : 150-164) ได้พูดถึงความหมายของคณะกรรมการนักเรียน จุดมุ่งหมายของการจัดตั้งคณะกรรมการนักเรียน หลักในการจัดตั้งคณะกรรมการนักเรียน การเลือกตั้งคณะกรรมการนักเรียน และการดำเนินการจัดตั้งคณะกรรมการนักเรียน ไว้ดังนี้ คณะกรรมการนักเรียน หมายถึงสภาผู้แทนของนักเรียนที่ได้รับการเลือกตั้งมาจากนักเรียนในโรงเรียนทั้งหมดในการที่จะพิจารณาถึงความสามารถ และความต้องการของนักเรียน พร้อมทั้งเป็นสื่อกลางที่จะบอกให้ผู้บริหารและคณะครูได้รู้ถึงความต้องการเหล่านั้น นอกจากนี้ยังจะต้องช่วยเหลือร่วมมือในการจัดกิจกรรมนักเรียน การปรับปรุงโรงเรียน และส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนด้วย สำหรับจุดมุ่งหมายของการจัดตั้งคณะกรรมการนักเรียน ก็เพื่อเป็นแหล่งฝึกหัดให้นักเรียนรู้จักปกครองตนเองแบบประชาธิปไตย เพื่อฝึกให้นักเรียนมีความเข้าใจอย่างแท้จริงเกี่ยวกับระบบประชาธิปไตยทั้งด้านทฤษฎีและปฏิบัติ เปิดโอกาสให้นักเรียนได้มีส่วนร่วมและแสดงความคิดเห็นในกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน ให้นักเรียนคิดว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของโรงเรียน ส่งเสริมให้นักเรียนมีเจตคติที่ดีต่อการปกครองในระบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้บริหาร คณะครู นักเรียน และนักเรียนกับนักเรียน ส่วนหลักในการจัดตั้งคณะกรรมการนักเรียน มีหลักดังนี้คือ นักเรียนเป็นผู้ดำเนินการส่วนครูเป็นที่ปรึกษา กระบวนการในการจัดตั้งคณะกรรมการนักเรียนต้องดำเนินการตามระบบประชาธิปไตย คือ มีการเลือกตั้ง การหาเสียง การลงคะแนนเสียง การเลือกตั้งผู้แทนในคณะกรรมการนักเรียน ต้องเปิดโอกาสให้นักเรียนทุกคนมีโอกาสเลือก

และโรงเรียนต้องทำความเข้าใจกับคณะกรรมการนักเรียน ในเรื่องขอบเขตและอำนาจหน้าที่ของ คณะกรรมการนักเรียนโดยชัดเจน และการเลือกตั้งคณะกรรมการนักเรียน หลักเกณฑ์ในการ เลือกตั้งจะต้องยึดหลักอิสระแห่งการเลือกตั้ง หลักการเลือกตั้งตามกำหนดระยะเวลา ต้องกำหนด ระยะเวลาการเลือกตั้งไว้ให้ตายตัวแน่นอน หลักการเลือกตั้งอย่างแท้จริง คือการเลือกตั้งที่บริสุทธิ์ ยุติธรรม หลักการออกเสียงโดยทั่วไป ไม่มีการกักกันหรือจำกัดสิทธิบุคคลใดหรือกลุ่มใดเป็นพิเศษ หลักการเลือกตั้งอย่างเสมอภาค กล่าวคือทุกคนมีคะแนนเสียงที่มีน้ำหนักเท่ากัน และหลักการ ลงคะแนนลับ เป็นการให้เสรีภาพจะลงคะแนนโดยไม่จำเป็นต้องบอกผู้อื่นว่าตนเลือกใคร สำหรับการ ดำเนินการจัดตั้งคณะกรรมการนักเรียน โรงเรียนจะต้องดำเนินการตามขั้นตอน ดังต่อไปนี้

- 1) ชั้นศึกษางาน ในขั้นนี้ผู้บริหาร คณะครู นักเรียน ควรจะได้ศึกษาเกี่ยวกับ ลักษณะและรูปแบบของคณะกรรมการนักเรียนแบบต่าง ๆ
- 2) ชั้นเตรียมงาน จะต้องเตรียมสถานที่เป็นที่ทำงานของคณะกรรมการนักเรียน เตรียมบุคลากร คือ บุคคลที่จะมาเป็นคณะกรรมการ เตรียมอุปกรณ์ที่จะใช้ในกิจกรรม คณะ กรรมการนักเรียน และการเตรียมงบประมาณสำหรับกิจกรรมคณะกรรมการนักเรียน
- 3) ชั้นดำเนินการ วิธีดำเนินการจัดตั้งคณะกรรมการนักเรียน จะต้องเริ่มจาก การร่างธรรมนูญคณะกรรมการนักเรียน คัดเลือกครูที่ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาคณะกรรมการ นักเรียนพิจารณาร่างธรรมนูญคณะกรรมการนักเรียน คณะกรรมการอีกชุดหนึ่งพิจารณาธรรมนูญ ที่เสนอขึ้นมาแล้วประกาศธรรมนูญให้ทราบโดยทั่วกัน และดำเนินการเลือกตั้งสมาชิกคณะ กรรมการนักเรียน

จึงสรุปได้ว่า กิจกรรมคณะกรรมการนักเรียน ก็คือสภาผู้แทนของนักเรียนที่ได้ รับการเลือกตั้งมาจากนักเรียนภายในโรงเรียน เพื่อทำหน้าที่เป็นตัวแทนของนักเรียนในโรงเรียน ทั้งหมด ซึ่งเป็นการฝึกให้นักเรียนรู้จักปกครองตนเองแบบประชาธิปไตย มีความเข้าใจเกี่ยวกับ ระบบประชาธิปไตยทั้งด้านทฤษฎีและปฏิบัติ ตลอดจนมีเจตคติที่ดีต่อการปกครองในระบบ ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

6.2.2 กิจกรรมการสอนข่าวและเหตุการณ์

กรมสามัญศึกษา (2522 : 6 - 8) กล่าวว่า การสอนข่าวมีความจำเป็นอยู่หลาย ประการด้วยกัน คือ ประการแรก ข่าวเป็นข้อมูลเพื่อการหาเหตุผลและการเตรียมตัวเผชิญกับ ปัญหาแวดล้อม ประการที่สอง ข่าวเป็นเรื่องของสังคม มนุษย์เป็นสัตว์สังคม ข่าวต่าง ๆ จึงเป็น เรื่องของมนุษย์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสังคม การจะเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้นได้มนุษย์ต้องรู้ สภาพสังคม ประการที่สาม การสอนข่าวเป็นการฝึกฝนการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ประการที่สี่

การสอนข่าวเป็นการฝึกฝนทักษะทางภาษา ประการที่ห้า การสอนข่าวเป็นการฝึกฝนการ แสดงออก และประการที่หก การสอนข่าวเป็นการฝึกฝนใช้ความคิด สำหรับกระบวนการสอนข่าว มีขั้นตอนดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การหาข่าว ครูกำหนดให้แต่ละกลุ่มหาข่าวมารายงานหน้าชั้นเรียน ทุกเข้ากลุ่มละ 1 เรื่อง สมาชิกทุกคนที่ได้รับมอบหมายจะหาข่าวมาเสนอต่อกลุ่ม เพื่อให้กลุ่ม ประชุมกรองข่าว

ขั้นตอนที่ 2 การประชุมเพื่อกรองข่าว ทุกเข้าก่อนรายงานข่าว สมาชิกทุกคน หรือคนที่ได้รับมอบหมายจะรายงานข่าวให้กลุ่มฟัง กลุ่มจะช่วยกันพิจารณาคัดเลือกข่าวที่เหมาะสม ว่าควรจะเสนอต่อชั้น ให้สมาชิกในกลุ่มซึ่งทำหน้าที่เป็นเวอร์ออกไปทำหน้าที่รายงานข่าว

ขั้นตอนที่ 3 การเสนอข่าว ตัวแทนของกลุ่มจะเป็นผู้เสนอข่าว โดยการเล่าให้ เพื่อนนักเรียนฟังโดยใช้เวลา 3 - 4 นาที ต่อ 1 รายงาน ไม่ควรเกิน 5 นาที

ขั้นตอนที่ 4 การซักถาม หลังจากเสนอข่าวจบแล้วเพื่อนนักเรียนผู้ฟังข่าวจะ ซักถามข้อมูลเหตุผลต่าง ๆ เกี่ยวกับข่าวเพิ่มเติม

ขั้นตอนที่ 5 การสรุปข่าว ครูควรนำสรุปข่าวที่นักเรียนได้รายงานและซักถาม โดยอภิปรายถึงข่าวแต่ละข่าวในด้าน มีสาเหตุมาจากอะไร จะพาดพิงนักเรียนเพียงใด จะปฏิบัติ ตนอย่างไรจึงจะหลีกเลี่ยง หรือเผชิญหน้าเหตุการณ์นั้น ๆ ได้ สำหรับเวลาที่ควรสอนข่าวควร จะสอนเวลาเข้าก่อนเรียนตามปกติวันละ 15 - 20 นาที

สมเชษฐ ยะกัณฐะ (2536 : 25-28) ให้ความเห็นว่า เหตุผลสำคัญในการสอน ข่าวและเหตุการณ์ ก็คือต้องการให้นักเรียนมีพฤติกรรมตรงตามเป้าหมายของหลักสูตรที่ว่า คิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น จึงจำเป็นจะต้องเริ่มต้นฝึกกันที่ความกล้าของนักเรียน ต้องให้ นักเรียนแสดงออกในทุก ๆ เรื่อง เช่น กล้าคิด กล้าพูด กล้าทำ มีเหตุผล มีบุคลิกที่ดี มีมารยาทใน การเป็นผู้พูดและผู้ฟังที่ดี รู้จักวิจารณ์ และอดทนต่อคำวิจารณ์ ทั้งหมดนี้ไม่มีวิธีการอื่นใดที่จะทำ ได้ นอกจากการฝึกทุก ๆ วันเท่านั้น โดยมีวิธีการและขั้นตอนของการสอนข่าว 5 ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนที่ 1 ขั้นการหาข่าว แหล่งข่าวมีอยู่ทั่ว ๆ ไป เช่น จากบ้าน จากเพื่อนหรือ จากชุมชนตลอดจนจากหนังสือพิมพ์ และโทรทัศน์ เหตุผลที่ต้องฝึกขั้นตอนนี้ก็เพื่อให้นักเรียนรู้จัก รับผิดชอบ

ขั้นตอนที่ 2 ขั้นการกรองข่าว ขั้นนี้ก็คือนักเรียนรู้จักคัดเลือกข่าวกันเองว่าข่าว ดีหรือไม่อย่างไร มีคุณค่าหรือประโยชน์อะไรบ้าง เหตุที่ต้องฝึกขั้นตอนนี้ คือฝึกให้นักเรียนคิดเป็น รู้จักตัดสินใจอย่างมีเหตุผล

ขั้นตอนที่ 3 ขั้นการรายงานข่าว ขั้นนี้ถือว่าสำคัญที่สุดเพราะครูจะต้องคอยฝึกทักษะทุก ๆ ด้าน เหตุผลของการฝึกขั้นตอนนี้ คือ ฝึกให้นักเรียนกล้าแสดงออกอย่างมีบุคลิกภาพที่ดี

ขั้นตอนที่ 4 ขั้นการวิจารณ์ข่าวหรือการวิเคราะห์ข่าว คือ เมื่อฟังข่าวจบจะรู้จักร่วมกันคิดและร่วมกันตั้งคำถาม เหตุผลที่ต้องฝึกตอนนี้ ฝึกให้นักเรียนคิดเป็น และกล้าแสดงออก

ขั้นตอนที่ 5 ขั้นการสรุปข่าว ทุกครั้งทุกวันเมื่อมีการรายงานข่าวก็ไม่ควรให้เรื่องนั้น ๆ ผ่านไปเฉย ๆ ควรจะได้มีการสรุปกันโดยนักเรียนเอง หรือโดยครูร่วมกับนักเรียน เหตุผลที่ฝึกขั้นตอนนี้ เพื่อให้นักเรียนรู้จักจัดบันทึกเป็นการเพิ่มทักษะในการเขียนอีกทางหนึ่ง

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2531 : 24-32) ได้กล่าวถึงกิจกรรมการสอนข่าวและเหตุการณ์ว่า การสอนข่าวและเหตุการณ์ หมายถึง กิจกรรมที่เน้นให้นักเรียนเกิดความสนใจต่อข่าวและเหตุการณ์ ฝึกให้เคยชินกับการอ่านข่าว เล่าข่าวและติดตามข่าว จนคิดว่าข่าวคือสิ่งจำเป็นและเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิตประจำวัน และได้ตั้งวัตถุประสงค์ของการสอนข่าวไว้ดังนี้ คือ เพื่อส่งเสริมให้นักเรียนติดตามฟังข่าวตลอดเวลา ฝึกให้รู้จักคิดและใช้เหตุผลในการวิเคราะห์ข่าว เพื่อให้รู้จักปรับตัวให้ทันกับเหตุการณ์ต่าง ๆ และนำข่าวมาเป็นข้อคิดในการดำเนินชีวิต และได้กำหนดแนวทางขั้นตอนของการสอนข่าวและเหตุการณ์ ไว้ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การหาข่าว ครูกำหนดให้นักเรียนหาข่าวตามความเหมาะสมกับสภาพ แหล่งข่าวในท้องถิ่นของแต่ละโรงเรียน

ขั้นตอนที่ 2 การประชุมเพื่อกรองข่าว ก่อนรายงานข่าวสมาชิกทุกคนที่ได้รับมอบหมายให้ไปหาข่าว จะต้องนำข่าวที่หามารายงานให้กลุ่มฟัง และสมาชิกทุกคนในกลุ่มจะต้องช่วยกันอภิปรายแสดงความคิดเห็นพิจารณาคัดเลือกข่าวที่เหมาะสมที่สุดเพียง 1 ข่าว

ขั้นตอนที่ 3 การเสนอข่าว ตัวแทนกลุ่มเป็นผู้เสนอข่าว โดยการนำข่าวมาเล่าให้เพื่อนฟัง ใช้เวลา 3 - 4 นาที ต่อ 1 ข่าว ไม่เกิน 5 นาที

ขั้นตอนที่ 4 การอภิปรายซักถาม หลังจากตัวแทนเสนอข่าวจบแล้ว เพื่อนนักเรียนผู้ฟังข่าวต้องซักถามปัญหาที่เกี่ยวกับข่าวอย่างน้อยกลุ่มละ 1 - 2 คำถาม

ขั้นตอนที่ 5 การนำสรุปและวิเคราะห์ข่าว ครูเป็นผู้นำสรุปข่าวที่นักเรียนนำมาเล่าโดยมีนักเรียนมีส่วนร่วมในการสรุปทั้งชั้น

จากลักษณะของการจัดกิจกรรมการสอนข่าวและเหตุการณ์ข้างต้น พอสรุปได้ว่า เป็นการฝึกให้นักเรียนมีความรู้สึกที่ข่าวเป็นสิ่งจำเป็น และเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิต

ประจำวัน ซึ่งมีกระบวนการสอน คือ การหาข่าว การประชุมเพื่อกรองข่าว การเสนอข่าว การอภิปรายซักถาม และการนำเสนอสรุปวิเคราะห์ข่าว จะทำให้นักเรียนเป็นคนมีเหตุผล เคารพความคิดเห็นซึ่งกันและกัน มีความรับผิดชอบ และสามารถทำงานในระบบกลุ่มได้เป็นอย่างดีซึ่งจะเป็นผลให้นักเรียนใช้ชีวิตแบบประชาธิปไตยได้ในที่สุด

6.2.3 กิจกรรมการใช้ห้องสมุด

รัญจวน อินทรกำแหง (2517 : 33) ได้ให้ความหมายของกิจกรรมการใช้ห้องสมุดในโรงเรียนว่า คือการให้นักเรียนและครูได้รับความสะดวกในการใช้ห้องสมุดจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการอ่านและการค้นคว้าของนักเรียน จัดปฐมนิเทศให้นักเรียนได้รู้จักวิธีการใช้ห้องสมุดให้ความร่วมมือกับครูในการสอนโดยใช้ห้องสมุด บรรณารักษ์ต้องทำหน้าที่ควบคุมเพื่อจัดกิจกรรมต่าง ๆ ดำเนินไปตามจุดมุ่งหมาย ฉะนั้นกิจกรรมทุกชนิดที่ห้องสมุดจัดขึ้นจึงสนับสนุนนโยบายของโรงเรียนนั้น ๆ ในการปฏิบัติห้องสมุดยึดหลัก 2 ประการในการจัดกิจกรรม คือ ประการแรก จัดกิจกรรมโดยเข้าร่วมกิจกรรมอื่น ๆ ของโรงเรียน เช่น กีฬาประจำปีของโรงเรียน ห้องสมุดก็อาจร่วมจัดป้ายนิทรรศการเรื่องราวกีฬาทั่ว ๆ ไป หรือประโยชน์ของการเล่นกีฬา จัดประกวดคำขวัญ ประการที่สอง ห้องสมุดเป็นผู้ริเริ่มจัดเอง เป็นการบริการเฉพาะบุคคล หรือเฉพาะกลุ่ม เช่น การตอบปัญหา การแนะนำการอ่าน หรือการฉายภาพยนตร์ เป็นต้น เป็นจุดประสงค์ที่ห้องสมุด ต้องการสร้างนิสัยรักการอ่าน สนับสนุนการศึกษา ค้นคว้าด้วยตนเอง พัฒนาความคิดในเรื่องประชาธิปไตย เมื่อผู้ใช้มีโอกาสได้ร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่ห้องสมุดจัดขึ้นฝึกนิสัยให้รู้จักเสียสละ ทำงานร่วมกับหมู่คณะรู้จักสร้างความสัมพันธ์ในสังคม ส่วน โสภณ เพชรพวง (2527 : 29) กล่าวว่า กิจกรรมห้องสมุด หมายถึง กิจกรรมทุกสิ่งทุกอย่างที่โรงเรียนจัดขึ้น กิจกรรมในห้องสมุดเป็นกิจกรรมร่วมและเสริมหลักสูตรได้เป็นอย่างดี ในห้องสมุดควรมีกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อสร้างแรงดึงดูดใจให้นักเรียนหันมาใช้ห้องสมุดอย่างจริงจัง กิจกรรมห้องสมุดมี 2 อย่าง คือ กิจกรรมบริการ และกิจกรรมที่ส่งเสริมการอ่านนั้นหนาากการ

รุ่ง พูลสวัสดิ์ (2530 : 5) ได้กล่าวถึง การจัดกิจกรรมการใช้ห้องสมุดไว้ว่า ห้องสมุดเป็นหัวใจของการเรียนรู้ เป็นแหล่งแสวงหาความรู้สำหรับครูและนักเรียน การเรียนรู้ในห้องเรียนแต่เพียงอย่างเดียวก็ยังมีโอกาสจะทำให้ผู้เรียนมีความรู้ที่แตกฉานได้อย่างสมบูรณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ด้านวิชาการ การจัดบริการห้องสมุดของโรงเรียนควรมีวัตถุประสงค์ 4 ประการ คือ ประการที่หนึ่ง จัดเพื่อส่งเสริมการเรียนการสอนของนักเรียนและครูในโรงเรียน ประการที่สอง จัดให้บริการนักเรียนได้มีโอกาสแสวงหาความรู้ได้อย่างอิสระ ประการที่สาม จัด